

Bilaga

Historisk kontext och bakgrund

Från plats till plats

Johan Svartnäs

Examinator: Paulina Prieto de la Fuente

Handledare: Tomas Tägil

AAHM01 Degree Project in Architecture
Lund School of Architecture 2016

■	Inledning (6-7)
■	Frågeställning (8-9)
■	Skärgården - Staden (10-11)
■	Trender (12-13)
■	Regionen (14-17)
■	Geologi (18-19)
■	Historik - Västervik (20-29)
■	Dagens Västervik - Analys (30-45)
■	Historik - Hasselö (46-53)
■	Dagens Hasselö - Analys (54-71)
■	Nya näringsverksamheter (72-77)
■	Inspiration (78-93)
■	Förstudie (94-105)
■	Källor (92-93)

Inledning

Från plats till plats är ett projekt som tar sin början då ett lokalt bostadsbolag visat intresset för att etablera nya hyresrätter i Västerviks skärgård.

Ett ökat intresse för gamla traditioner och drömmar om landsbygden har nu fått människor att återigen söka sig till de gamla bosättningarna i övärlden. Nya tekniska möjligheter för ett modernt boende ses nu över av kommunen. En öbyggd som sett en stadigt fallande befolkning i sekler spås nu för första gången en befolkningsökning. När en ny yngre generation flyttar in och börjar bruka platsen och startar nya typer av verksamheter skapas en ny situation. Denna situation har givit mig inspirationen till mitt arbete och min undersökning av hur ett liv i skärgården skulle kunna se ut i nutid.

I den här bilagan går jag igenom mitt förarbete som ledde fram till examensarbetets förslag, frågeställningar, platsens lokalisering och den lokala historiska kontexten.

Frågeställning

Centrala frågor under arbetets gång har varit: Vad krävs för att starta ett nytt liv i skärgården? Vilken typ av näringar kan bedrivas? Vilka lärdomar kan vi ta med oss ifrån skärgårdsbefolkningens etablerade struktur? Hur har relationen mellan öarna och staden sett ut och hur kan den utvecklas?

Årstiderna blir mer påtagliga när man bor på landsbyggden i synnerhet vid havet, hur kan man här arbeta för att förlänga säsongen? Finns det då istället en möjlighet att skapa nya flexibla strukturer eller boendelösningar ifall ett fulländat åretruntboende inte är möjligt?

Skärgården - Staden

Projektet står med den ena foten i skärgården och den andra i staden. Staden som fungerat som en viktig handelsplats för skärgårdsborna, bidragit med kulturellt utbyte, utbildning och sjukvård.

Västervik som stad vill nu profilera sig som “-en skärgårdsstad” och alla nya kopplingar och nya band till övärlden uppmuntras starkt. Turism och restaurangverksamhet och rekreation är näringar som växer och kommer att bli allt viktigare för stadens sysselsättning framöver.

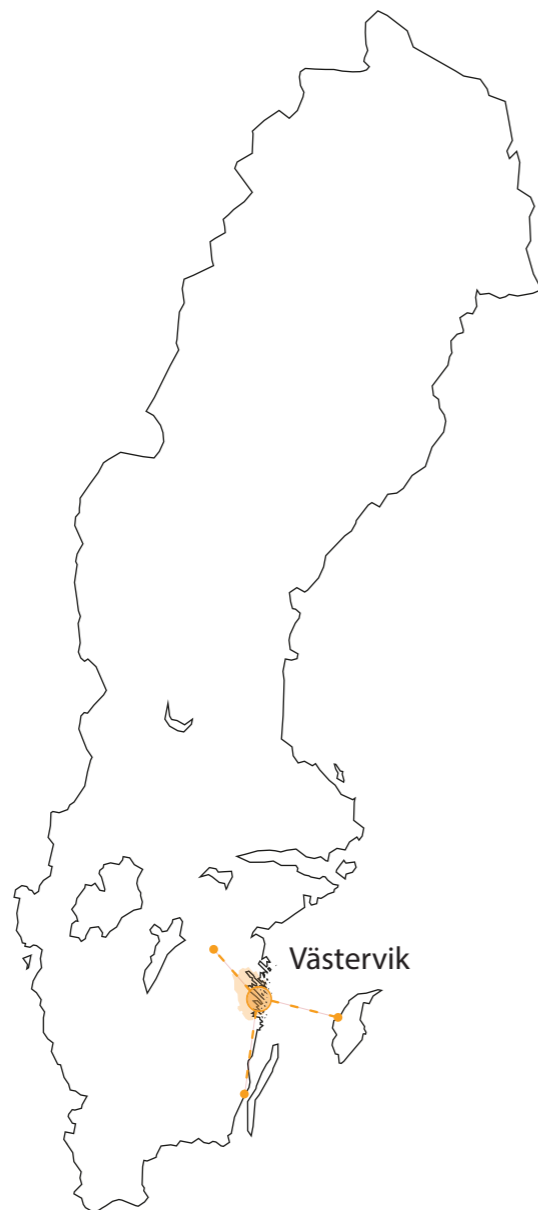
Från plats till plats är en vision och en inspirationskälla för den som söker ett anpassat sätt att leva, närmare naturen, med större flexibilitet och en ny typ av frihet. Frihet att arbeta och verka på distans med en större livskvalité

Globala trender

För första gången i historien lever 50 procent av världens befolkning nu i städer. Enligt FNs prognos kommer 70 procent av världens befolkning att bo i städer innan år 2050.¹ Urbaniseringen tycks vara ett fenomen som enbart går åt ett håll, och det är snabbt. Världens största städer är de som spås den snabbaste befolkningsökningen samtidigt som de mindre städerna spås en något lugnare.² Landsbygdsområden lämnas åt sitt öde när allt fler söker lyckan i städerna.

Lokala trender

I svenska storstadsregioner känner vi idag tydligt av globaliseringstrenden. Det råder idag stor bostadsbrist i Stockholm, Göteborg och Universitetsstäderna. Tillfälligt känner idag även de mindre städerna och regionerna av en tydlig bostadsbrist. Men generellt är den långsiktiga trenden att mindre orter i större utsträckning kommer drabbas av avfolkning. Men det finns även en svag trend som antyder någonting annat. Drömmen om att kunna flytta till landsbyggden och leva ett liv närmare naturen har kommit att bli allt vanligare. Bara möjligheten finns att hitta en försörjning eller att lätt kunna pendla in till en stadsregion gör att människor gärna kan tänka sig att bo på landsbyggden. Försäljningen av närproducerad mat och ekologiskt odlad mat ökar i Sverige mer än i övriga Europeiska länder. Och intresset för rekreation och möjligheten att kunna semestra i sin geografiska närhet är något som allt fler engagerar sig i. Med tanke på den så tydliga urbaniseringstrenden är det viktigt att dagens samhälle byggs ut på ett elastiskt sätt. Att vi nu ställs inför en något mer osäker framtid kan motivera att bygga in en grad av flexibilitet i våra städer. Att kunna ställa om ett samhälle snabbt och att kunna absorbera en förändring eller en katastrof kommer att bli en allt mer eftertraktad egenskap.

Regionen

Mitt examensarbete tar sin början i Västervik, min hemort. En kommun som är götalands största till ytan på dryga 2000 km². Regionen är uppdelad i många mindre men just nu starka orter där Västervik är centralort. Geologin i området består till stor del av vikar, öar och många sjöar.

Västerviks skärgård är Sveriges näst största efter den man finner utanför Stockholm, vilken är Europas största skärgård. I detta skärgårdsområde som benämns Tjust, finns över 5 000 öar och ett sjörikt inland.⁴ Ordet Tjust kommer av fornskandinaviska thiod, "folk" och regionen var ett av de små länderna med ett utspridd befolkning som senare kom att bilda Småland.

Regionen har en gammal historia som är starkt kopplad till havet. Staden Västervik har uppstått i skärningspunkten av handelsvägar både till lands och till sjöss. Detta är en poäng som kommunen numera vill lyfta fram i sin kommande utvecklingsfas. Tidigare har staden benämnts som "Ostkustens pärla" men numera ser man hellre att benämningen "en skärgårdsstad" används.

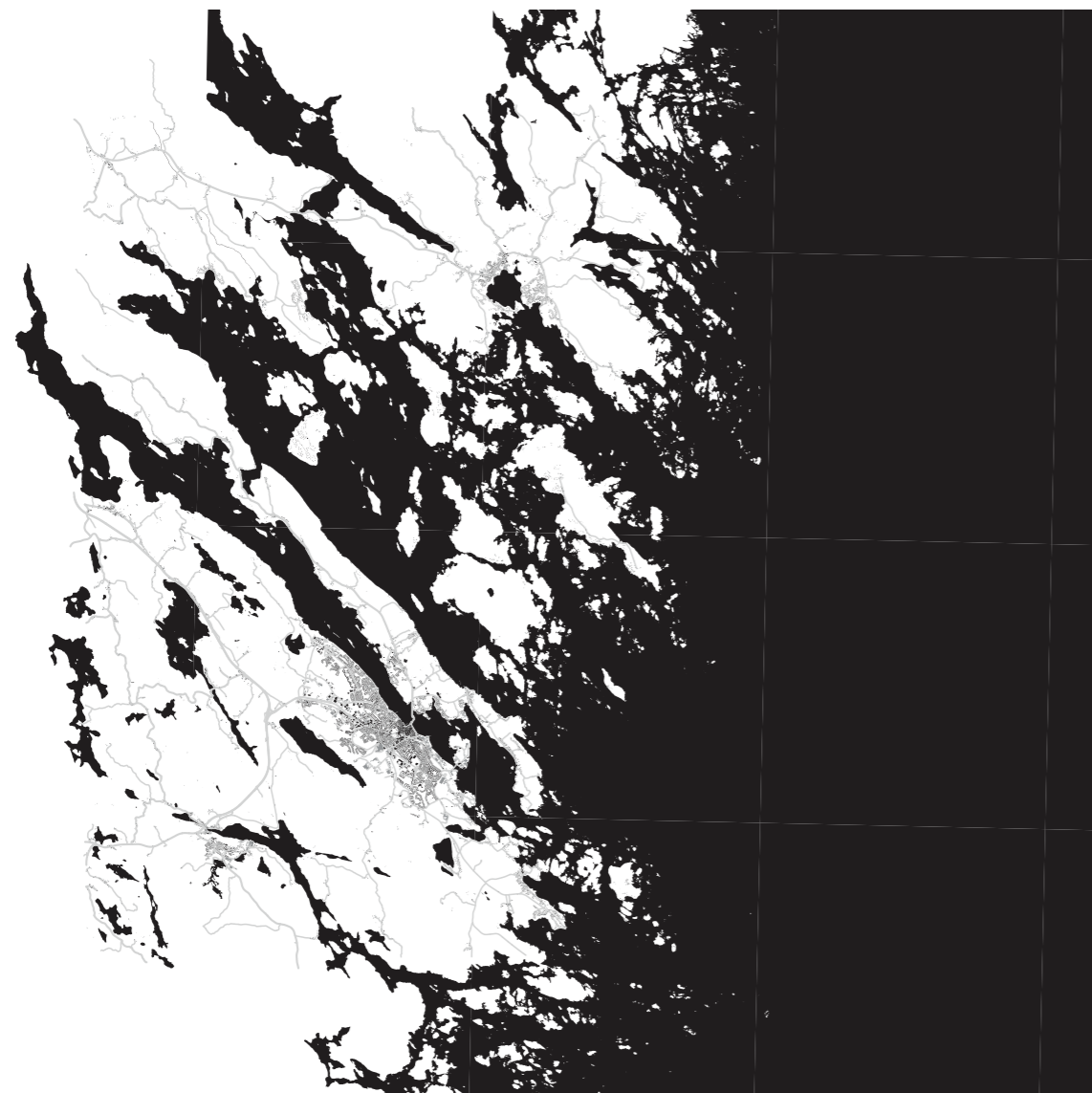
Mitt examensarbete är ett försök till att utveckla en stadsnära landsbyggd. Att koppla samman en vidsträckt övärld och återigen binda samman denna med staden. Att göra detta genom att ta lärdom av traditioner, lokala kvaliteter och en lång historia har jag sett som min främsta uppgift.

Det är först och främst den stora skärgården utanför Västervik som jag har valt att fokuserat på i mitt arbete. En livsmiljö som historiskt sätt varit intensiv och livlig. En byggd som levt ett självständigt liv vid sidan om stadens. Men som under de senaste seklen kommit att tappa sin befolkning till fastlandet på industrialiseringens begäran.

Det är en blå del av staden med stor potential som många vill bo i på sommaren men som resten av året numera glöms bort. Med bredbandsutbyggnad, ny teknik, längre accepterat pendlingsavstånd och en ökad valfrihet om flexibel arbetstid, skapas nya möjligheter för skärgården.

Mitt projekt tar sig an uppgiften att bygga en flexibel stadsdel med vattnet som grundelement. Att återigen ta vara på en resurs som under lång tid förblivit outnyttjad.

Enligt kommunen står idag de mindre orterna starka. Det rör sig om en typisk Landsbyggdskommun som bl a prisades för sitt landsbyggsarbete 2015 av "hela sverige ska leva."

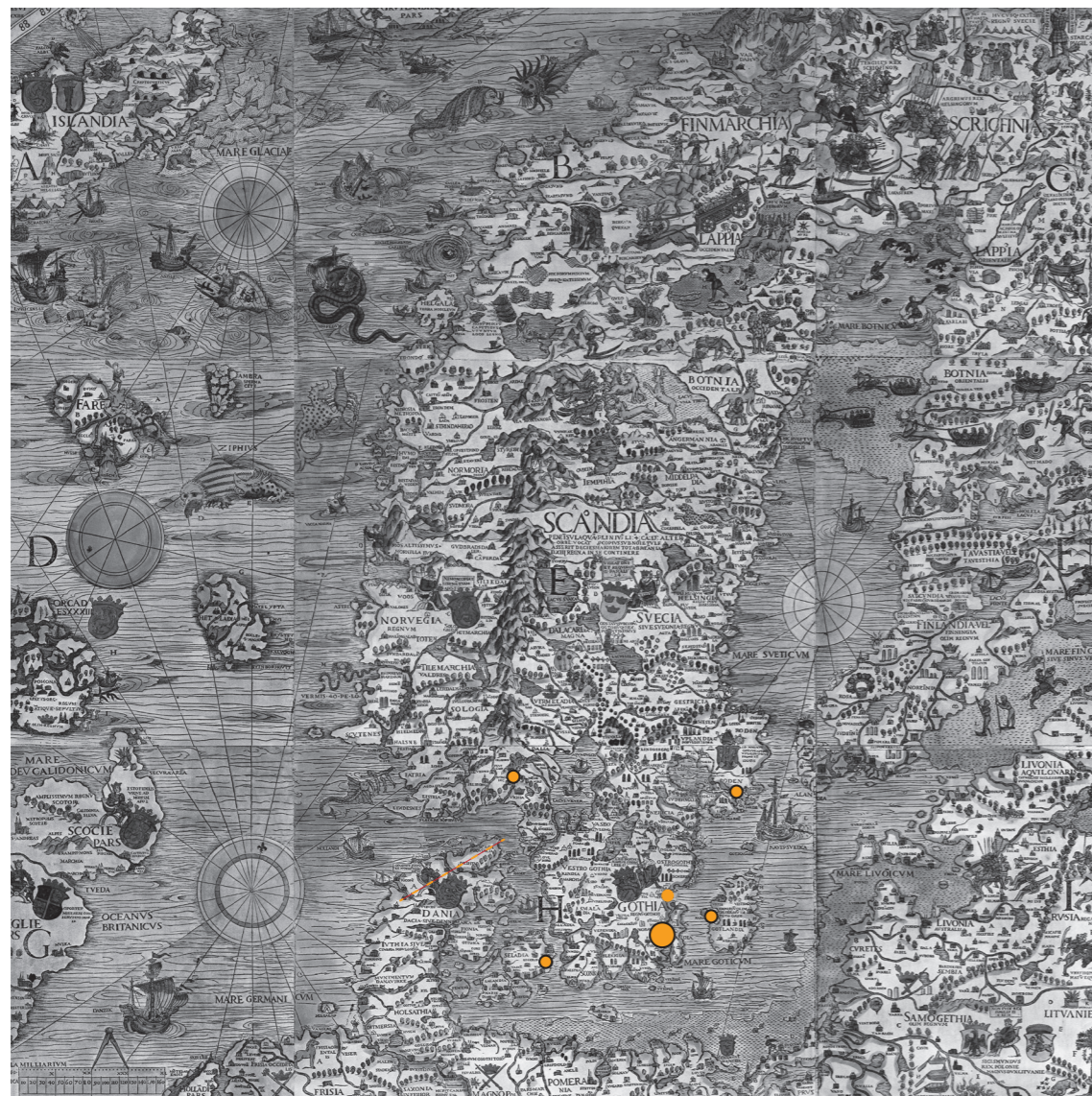
Den av inlandsisens formade geologiska landskap runt skärgården i Tjust

Geologi

Det geografiska området kring Västervik skiljer sig i sin karaktär ifrån det övriga småländska kustlandet. Kusten domineras av långsträckta sprickdalar som sedan övergår till långa havsvikar. Dessa vikar avgränsas sinsemellan av smala landtungor som när de möter havet övergår i långsträckta näs, öar och skär.

Förr i tiden brukade skärgårdsbefolkningen ibland ta genvägar mellan vikarna över land och dra upp sina lätta båtar över dessa smala landtungor för att på snabbaste sätt ta sig vidare. Dessa genvägar benämndes för "ed", och är numera vanligt förekommande i traktens orsnamn. Såsom Edsbruk, Östra Ed och Hjorted. I övrigt är det som regel de olika vikarna och öarna som givit orterna deras namn. Såsom Valdemarsvik, Källvik, Västervik samt Hasselö, Sladö, Öro och Idö.

Mellan Sprickdalarna höjer sig trädbeklädda berghällar. Dessa var ogynnsamma för odling, så den tidiga bebyggelsen koncentrerades till dalgångarna, kustområden och den utanförliggande skärgården där odlingsförhållandena var mer gynnsamma.

Historisk karta då Kalmarunionen hade sitt säte nära Västerwik

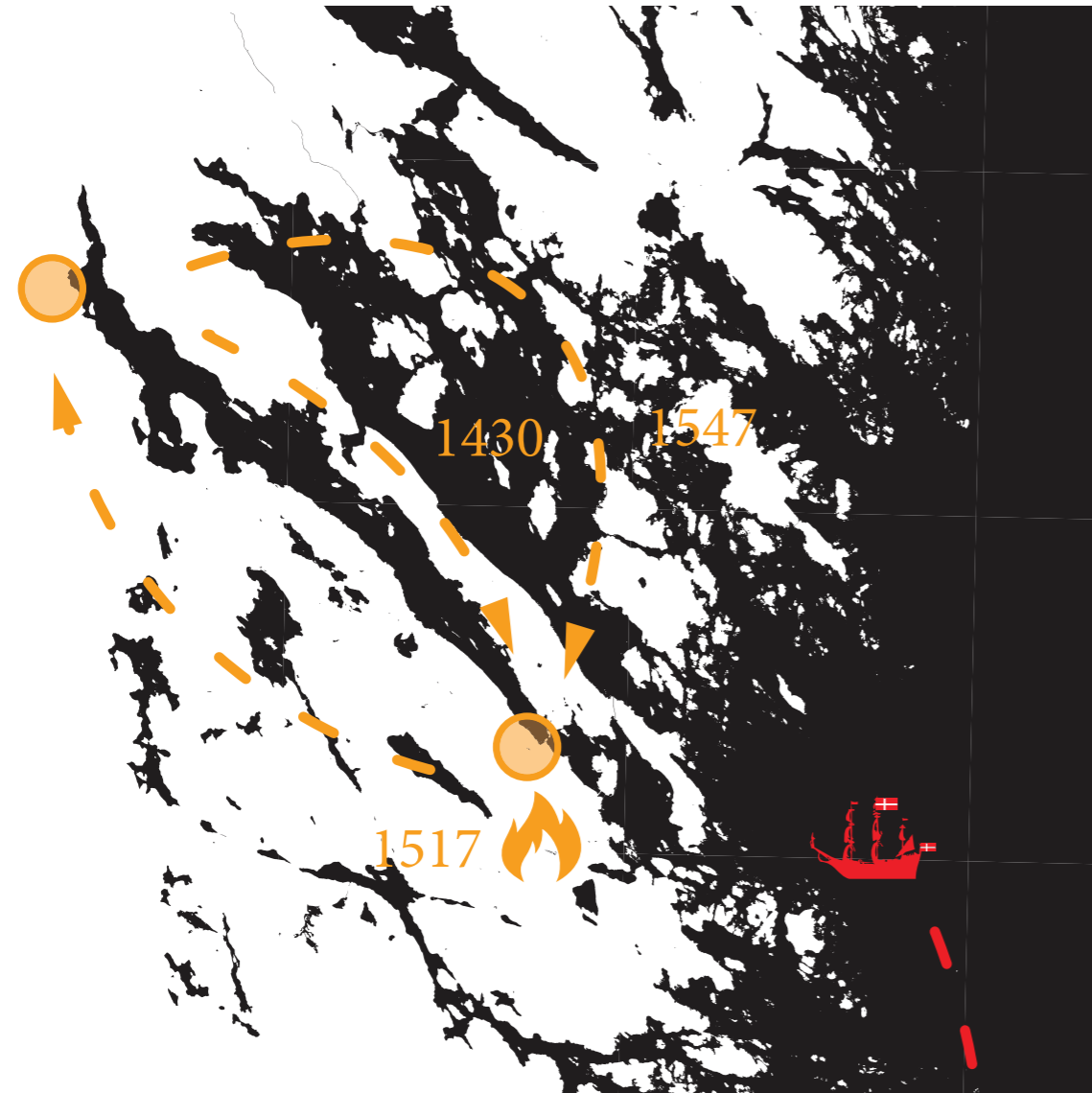
Historik - Västerwik

Västerwik tillhör den gruppen av fåtalet städer som inte är grundade i egentlig mening. Staden tros vara så gammal att ingen egentligen vet när den grundades. Staden har lämningar ifrån förhistorisk tid. De första bosättningarna har anlagts i en skärningspunkt där handelsvägarna från land korsade handelsvägarna till sjöss. Så småningom växte samhället ut och på 1200-talet fick Västerwik namn, heder och värdighet av stad. Staden låg vid detta tillfälle längst in i viken.

Staden har vid ett flertal tillfällen flyttats. Omkring 1360 byggs en försvarsborg på en ö mitt i vikens mynning. Syftet med borgen är att förhindra anfall ifrån vattnet och ytterligare försvar fanns i form av förpålningar i vattnet kring vikens inlopp.

Kring 1430 flyttas staden första gången. Vid denna tid är Sverige, Norge och Danmark med i Kalmarunionen och staden ligger mycket strategiskt till brevid nationernas huvudstad Kalmar. Kung Erik befäller att staden skall flyttas till Västervikens mynning, intill den nya borgen. En plats anvisas och några års skattebefrielse införs för att bygga stadens nya kyrka, vilket blev St Gertruds Kyrka som stod färdig i slutet av 1450-talet.

Namnet Västerwik tog de som flyttade med sig till den nya platsen närmare havet där staden nu ligger. Och den gamla staden fick under en lång tid heta Gamla Västerwik. Vilket blev till Gambla Byn och så småningom övergick till Gamleby.

Flyttar av staden

Bränder och en flyttande stad

Mindre än hundra år efter flytten av staden på 1400-talet anfaller dansken 1517 och både staden och borgen bränns ner då det mesta i regionen traditionellt byggs i trä. Västerviksborna flyttade då tillbaka till Gamla Västervik, som åter blev stad. Nya Västervik låg öde tills Gustav Vasa förtio år senare 1547 bestämmer att stadsborna skall flytta tillbaka till kusten och där bygga upp och befästa sin stad på en plats längre ut mot sjön. Riktigt så blir det dock inte, västerviksborna väljer att bygga upp sin stad kring kyrkan och man bryr sig inte heller om att nu befästa den.

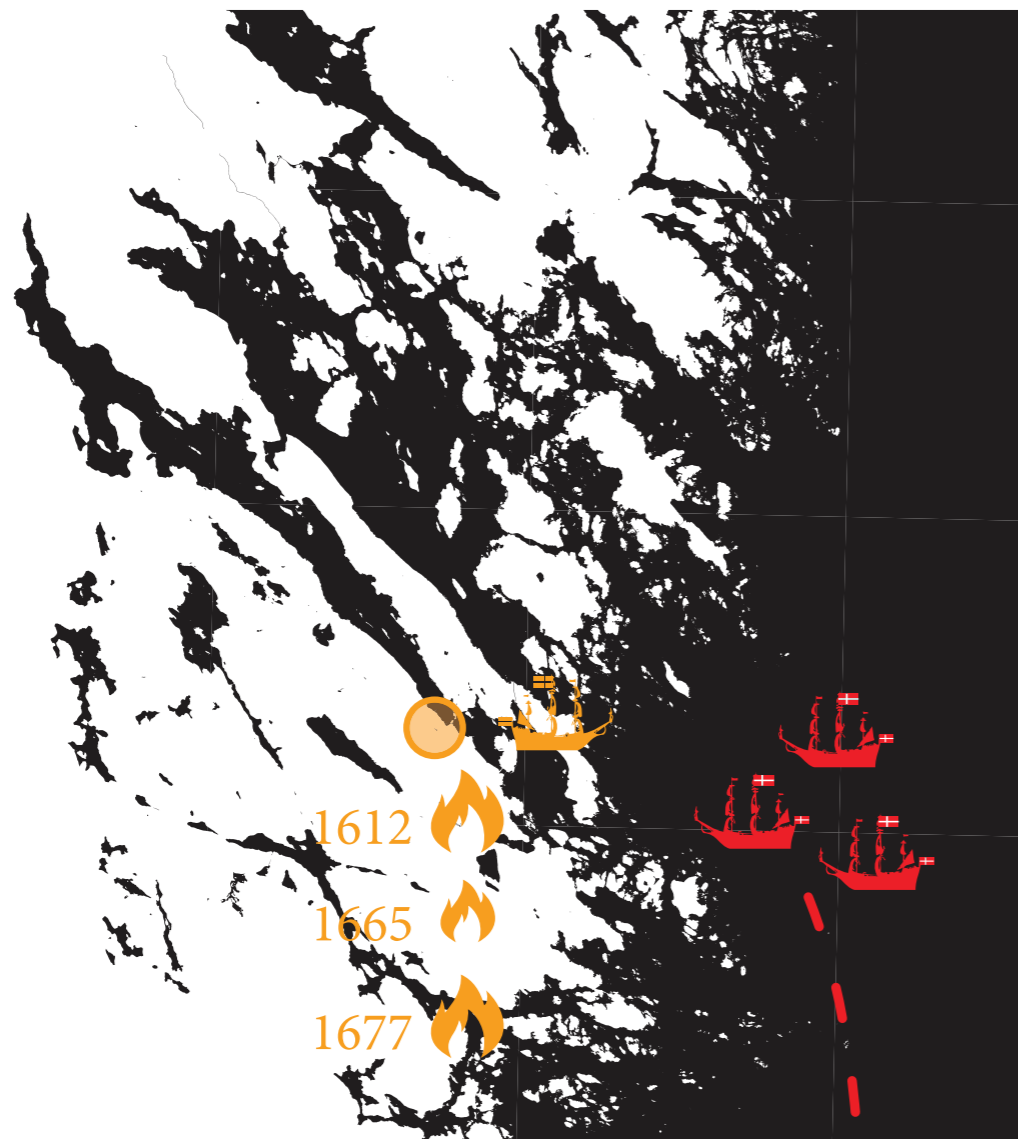

Gamla Västervik

Kronovarv

Gustav Vasa ingriper ytterligare en gång i stadens angelägenheter, nämligen 1548 då han befäller att ett kronovarv skall byggas intill borgen.

Tidigare hade ektimmer från området fraktats upp till Stockholm för att där bli till krigsfartyg. Detta ansåg Vasa inte vara ekonomiskt försvarbart längre. På varvet i Västervik byggdes stora delar av den krigsflotta som Gustav Vasa och Erik XIV senare skaffade sig. Vid den här tiden var ungefär var fjärde av stadens invånare sysselsatt på varvet. Därmed är varvet nu den viktigaste inkomstkällan för staden och de flesta familjer är nu helt beroende av varvet för sin försörjning.¹

Historiskt viktiga bränder

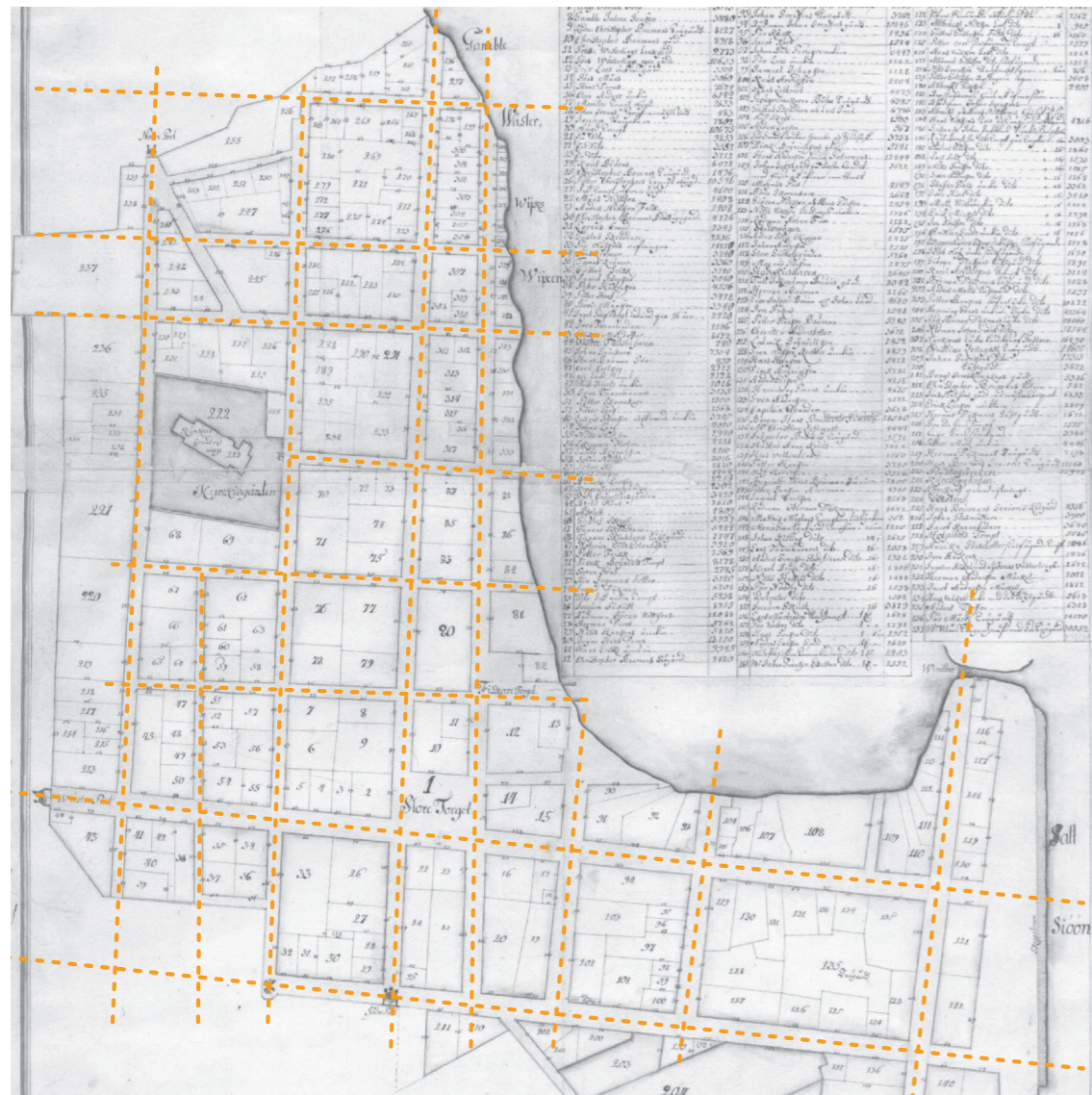
Varvsverksamheten och fler bränder

Under 1600-talet fortsätter skeppsvarvet att utvecklas och kom nu att bli Sveriges näst största varv. 1612 anfölls Västervik återigen av den danska flottan, borgen intas, staden plundras och bränns ner. Bönderna bestämmer sig nu själva för att bränna ner borgen ifall danskarna skulle återvända. Västerviksborna får återigen bygga upp staden från grunden och man börjar nu snegla på det nya sättet att bygga, ett mer rutformigt stadsnät med rätvinkliga gator och kvarter börjar här ta form.

Mellan åren 1560 och 1680 är varvsverksamheten helt dominerande i Västervik. Under denna period produceras många bestyckade skepp bl a 72 örlogsfartyg, 402 handelsfartyg och ett flertal regalskepp.

1665 utbryter ännu en stor brand där några av stadens förnämsta byggnader, brev, privilegier och dokument förstörs. Branden förorsakades denna gång av oaktsamhet vid ölbrygging.

1677 var det återigen dags för den danska flottan att dra upp för kusten efter en seger i Køge. Försvarens av staden hade vid detta tillfälle enbart en brigg med sex kanoner vid skeppsbron så de flydde och hela staden och borgen brändes ner, igen. Endast kyrkan, skolhuset och ett litet hus av sten överlevde den branden.

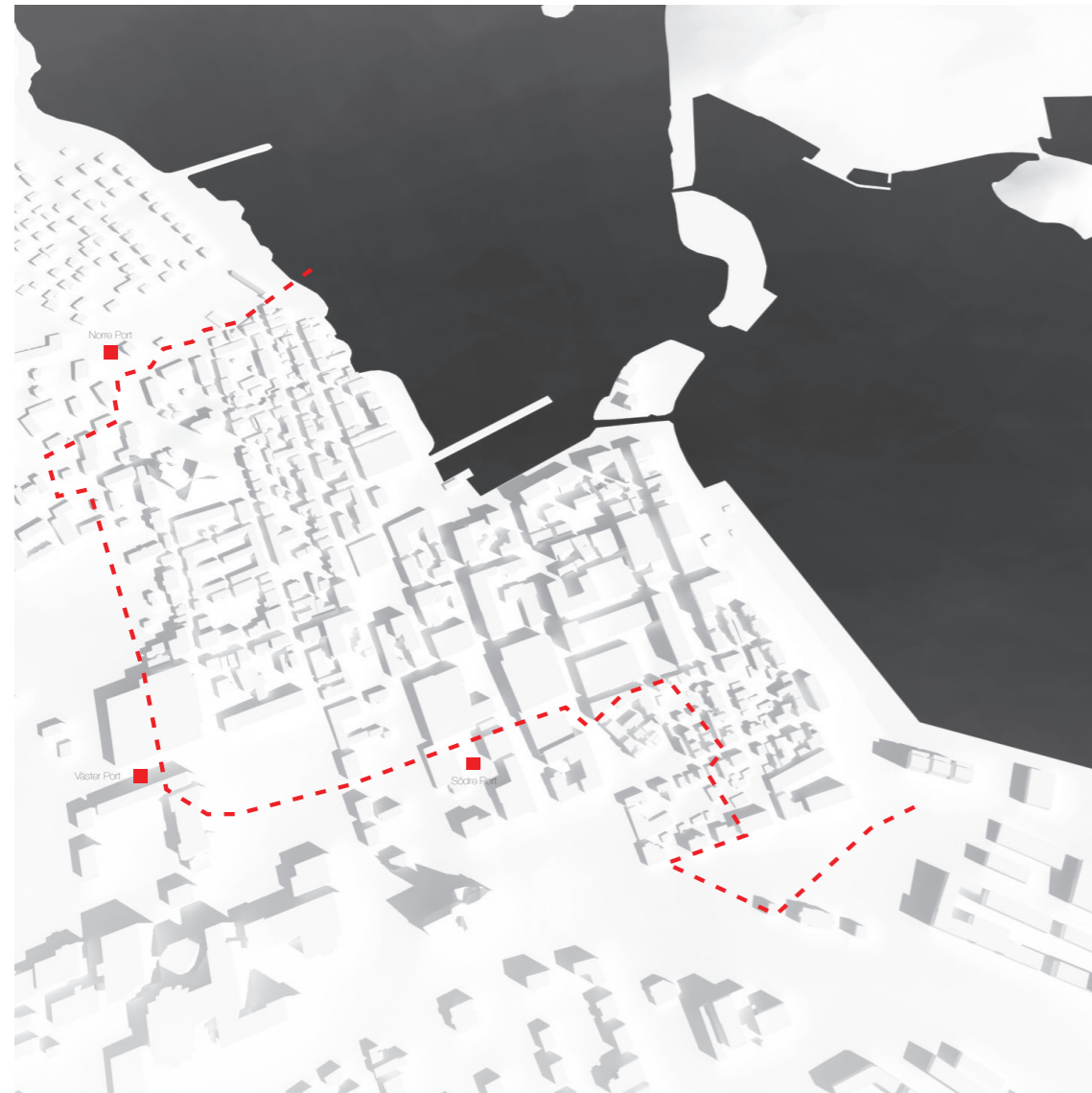

Anders Berghs stadsplan

Den slutgiltiga stadsplanen

Uppdraget att utföra en ny stadsplan ges till fortifikationsingenjören Anders Bergh. Enligt renässansens regler ritas nu en stadsplan med raka gator och regelbundna kvarter upp. Redan 1682 var staden återuppbyggd, någon befästning av staden ansträngde man sig nu inte för att göra.

Berghs stadsplan är i princip den nuvarande då inga totala bränder förekommit efter 1600-talets slut. Det är den stadsplan som har levt vidare samt gett karaktär till staden.

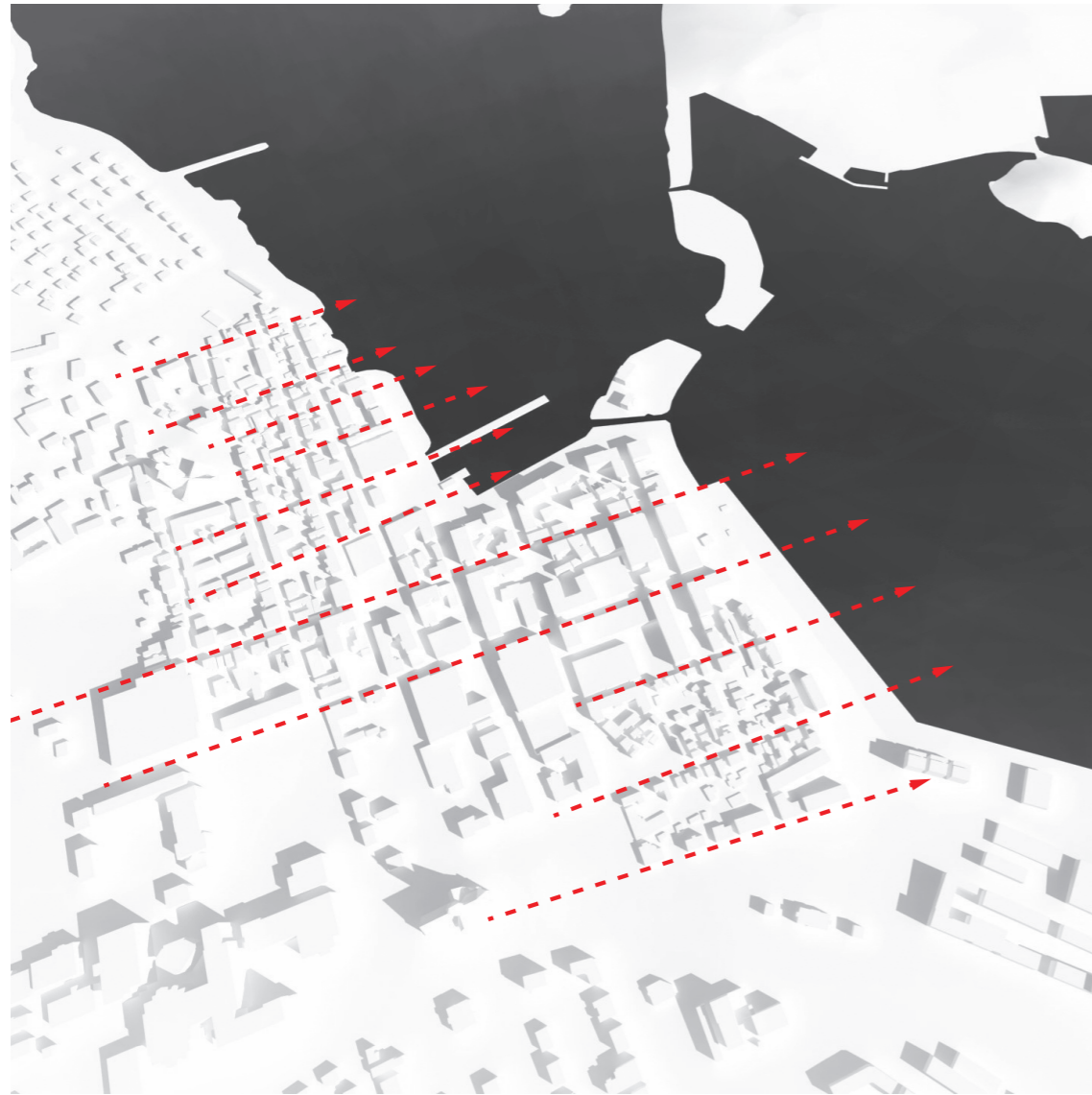

Gamla stadsgränsen

Dagens Västervik - Riksintresset

Centrala Västervik ingår i ett område av riksintresse för kultur-
miljövården. “Sjöfartsstad av medeltida ursprung, präglas av
1600-talets stadsplanering, den förindustriella stadens småska-
liga träbebyggelse och bebyggelsestruktur samt inslag av mer
storstadsmässig karaktär från tiden kring sekelskiftet 1900.
(Borgmiljö)”

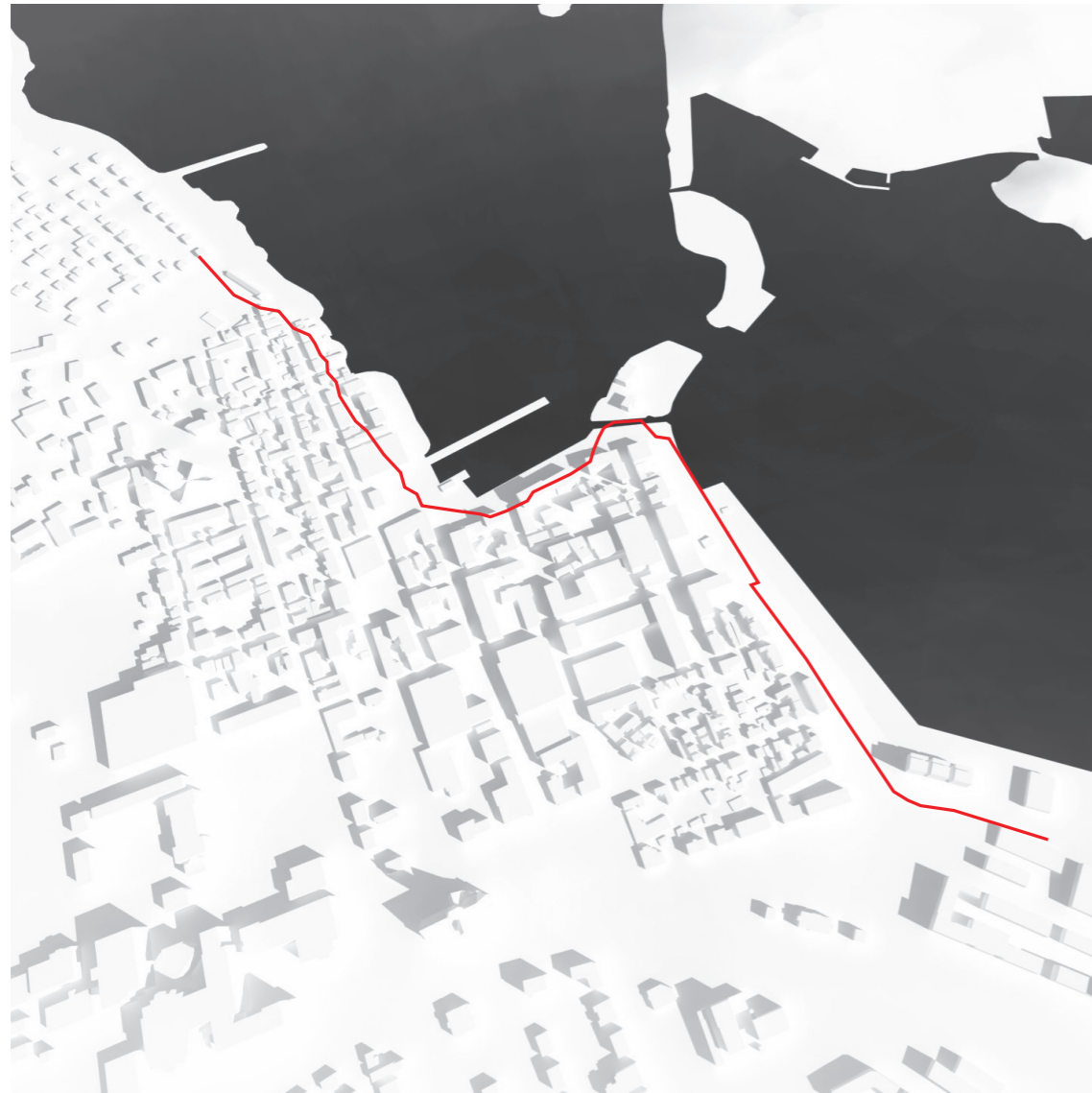
Riksintresset kommer till uttryck genom: “Den i huvudsak
rätvinkliga rutnätsplanen från 1600-talet med bevarad tomt-
struktur och bebyggelse ända ner till vattnet. Gatukaraktären,
tomtstruktur och den småskaliga trästadsbebyggelsen med köp-
mansgårdar, fiskarstugor, båtmanstorp, ekonomibyggnader och
gårdsmiljöer som berättar om olika verksamheter och social
siktning i den förindustriella staden. Stegeholms slottsruin som
minner om stadens grundläggning och medeltida strategiska
läge vid inloppet till Gamlebyviken. Enstaka kvarvarande spår
av det medeltida bebyggelsemönstret, Sankta Gertruds medelti-
da kyrka. Vattenområdet med hamnen och inloppet till staden
samt olika industriella anläggningar. Järnvägsmiljön och byg-
gnader som speglar det sena 1800-talet och sekelskiftet 1900.
Stadens siluett och nära kontakt med vattnet.”¹

Gatublickar mot vattenrummet

Gatunätets utblickar

I staden ger typografin sig tillkänna genom en höjdrygg som löper parallellt med viken. De typografiska förutsättningarna på de högt belägna gatorna ger god överblick över vattenrummet, centrala Västervik och Viken. Den ger branta tvärgator i 1600-talets rutnät som återkommande avslutas med en inramad utblick mot viken eller mot fjärden.

Den gamla vattenlinjen 1707

Vattennivån

Landhöjning

Redan i början på 1700-talet observerades att jorden höjde sig i Norden. Eftersom man trodde att det var havsvattnet som försvann kallades fenomenet då för vattuminskning. Idag vet vi att det är landet som höjer sig efter att ha varit tungt belastat av den kilometertjocka isen under senaste istiden. Landhöjningen varierar och är störst i norra Sverige vid Bottenvikskusten (cirka 1 cm/år) och minst i Skåne (cirka 0 cm/år). I dagsläget är landhöjningen till Kalmar län och mätområdena kring hamnen i Västervik beräknade till ca 2 mm /år.

Havsnivåhöjning

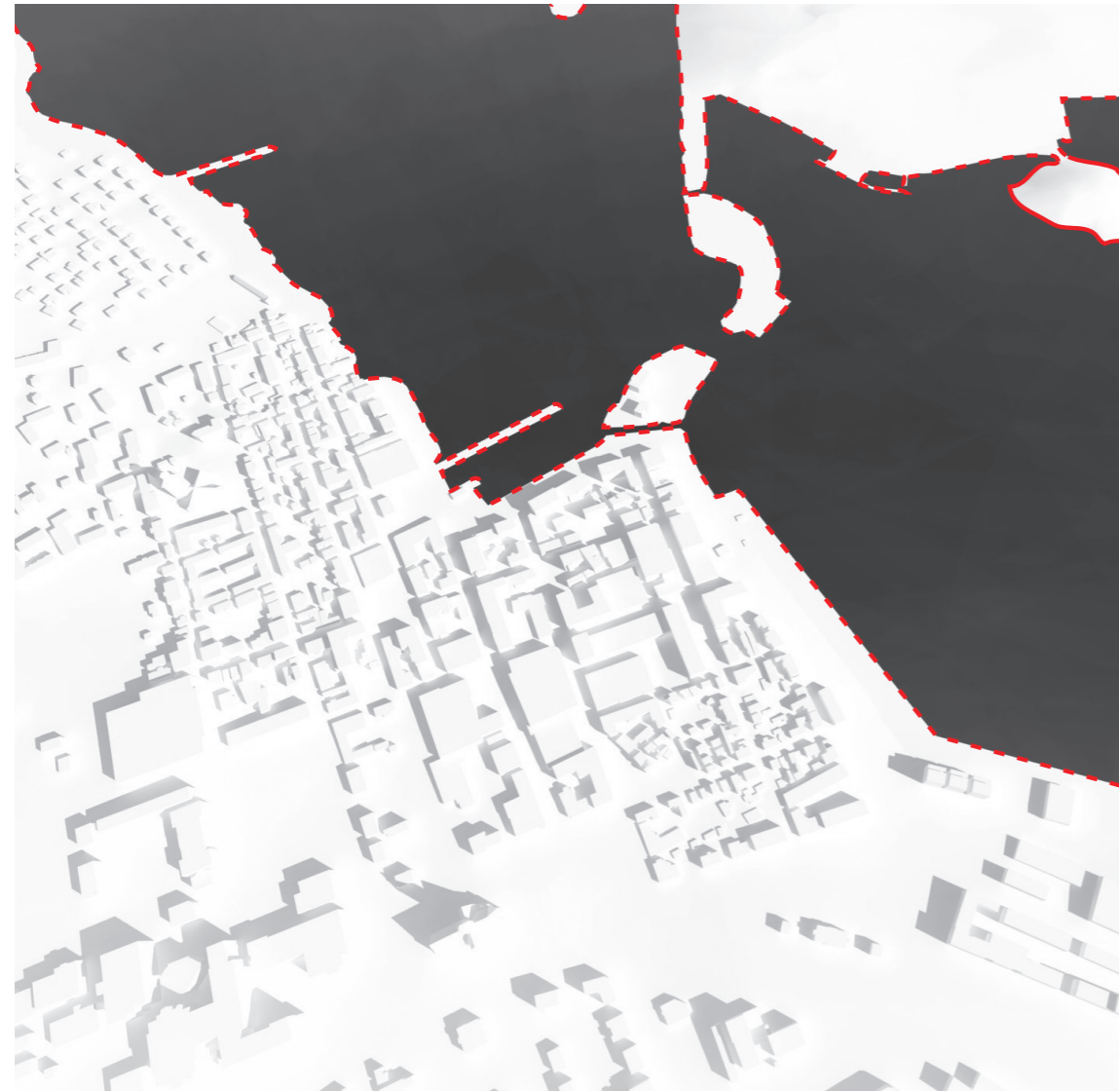
Beräknade extrema vattenstånd för Kalmar län år 2100 varierar mellan 220 och 230 cm i RH2000. Resultatet gäller för den högsta globala havshöjningen enligt IPCC (+98 cm från 1990)

Olika stadskaraktärer

Möte mellan två olika karaktärer

Västervik är beläget vid inloppet av en vik där de två sidorna numera är karaktärsmässigt olika. Det i norr - Norrlandet - är bergigt och trädbeväxt medan det i söder är svagt sluttande och stadsbebyggt. Vid staden och dess hamn sker även mötet mellan två vattenrum; Saltsjön/Skeppsbrofjärden och Västerviken/Gamlebyviken.

- Naturliga strandkanter
- - - Formade kanter

Omsluten av vatten

Det absolut dominerande karaktärsgivande elementet i Västerviks stadsstruktur är vattenområdena. Gamlebyviken i norr och skeppsbrofjärden i söder, mot vilka bebyggelsen vid de båda vattenrummen har en tydlig orientering. Historiskt var närheten till vattnet avgörande för både näringfångsten och för handel. Från medeltiden och framåt utnyttjades strandremsan maximalt genom tätt placerade smala tomter ofta med utbyggnader i vattnet. Genom flikigheten som uppstod och att man så att säga veckade kustremsan, gjorde man den också längre.

Utbyggnader i vattnet har även förekommit i modern tid med restauranger på pålar vid vattnet och kan även liknas vid kajer, bryggor och pirar. Många av de långsmala tomterna vid vattnet finns idag kvar, men flikigheterna har försvunnit vid olika typer av utfyllnader.

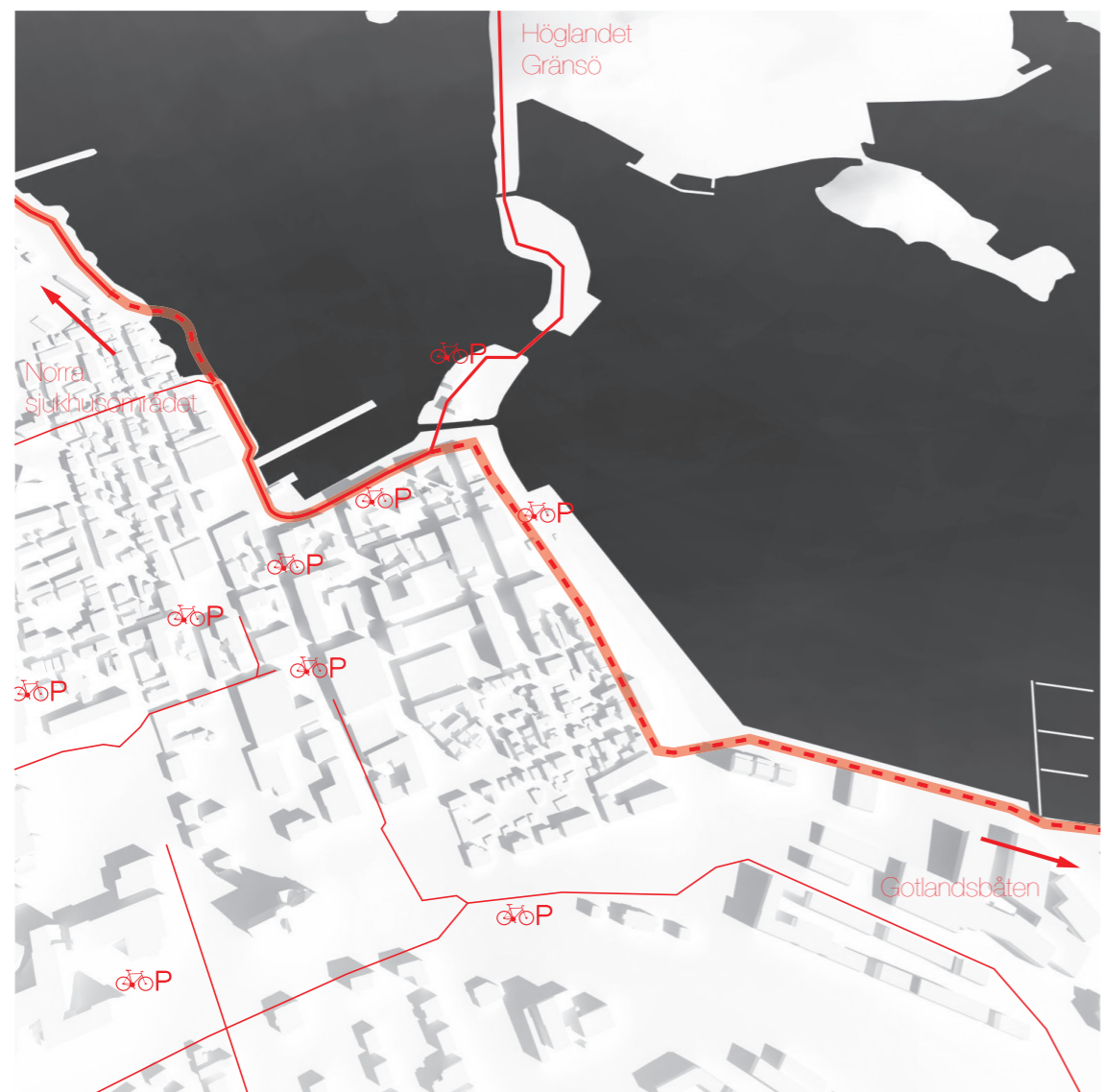

Stadskaraktärer

Stadskaraktärer

Västerviks utbyggnad har främst skett i väst och nordvästrlig riktning efter sekelskiftet. Kustområdena längs med gamlebyvikens kust är idag under ständig utbyggnad norrut.

Detta med anledning av att järnvägen skärmar av och bildar en bariär emot söder. Men främst på grund av att man på 60-talet beslutade att bygga en upphöjd stor och bred tvåfilig bilväg på det tidigare gamla flanör och kajstråket. Barlastkajen som den också kallades, hade en brokighet i sin karaktär, där smutsiga varvsarbetare samsades med finklädde söndagsflanörer från stadens finaste handelsdelar i väster. Kajen användes som kommunikationsstråk, som lossningskaj och som ett varvsområde.

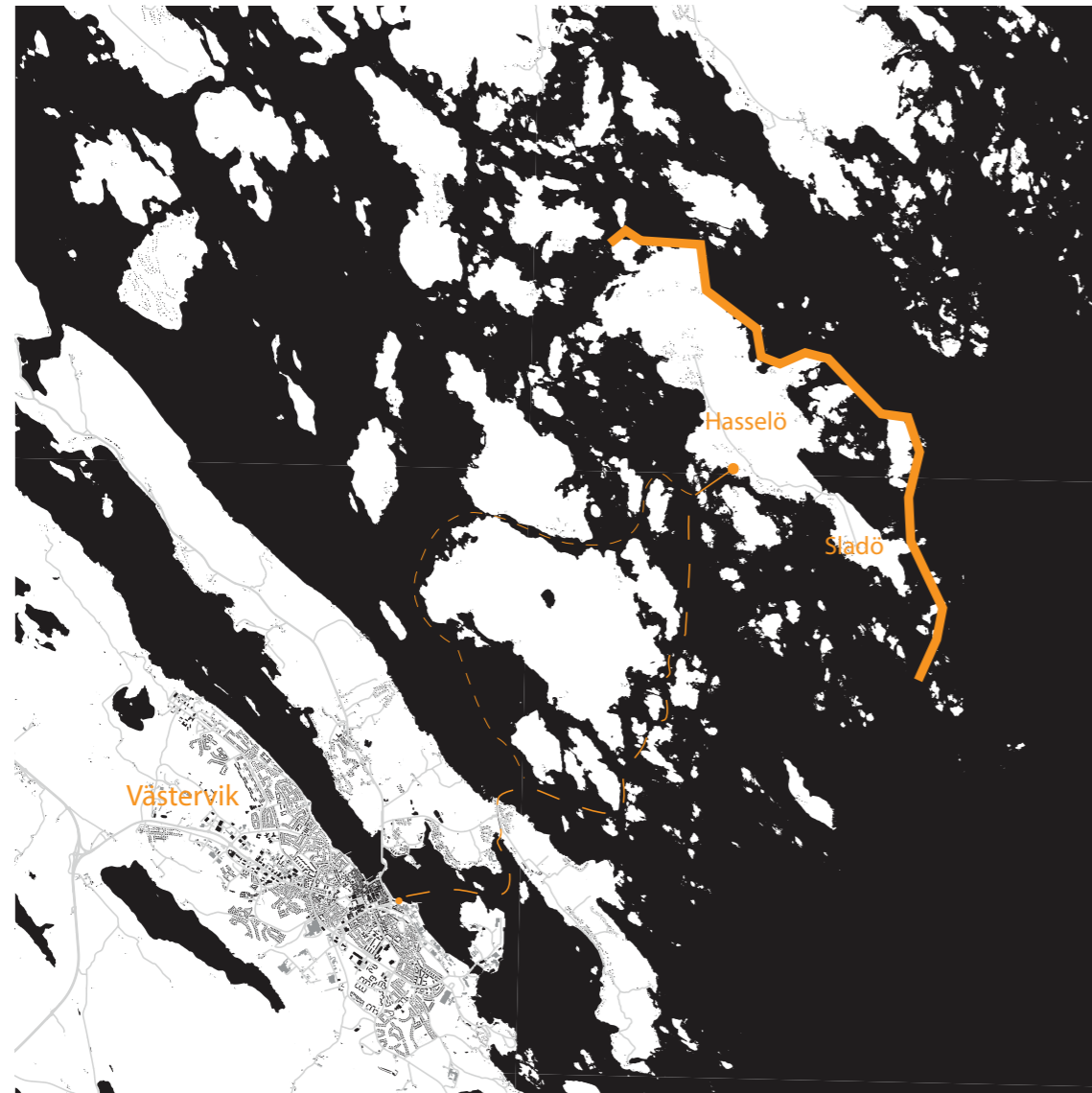
- Befintliga starka stråk vid vattenlinjen
- Befintliga starka stadsstråk
- Nya förstärkta stråk vid vattenlinjen

Framtiden

Nya områden byggs nu ut vid norra sjukhusområdet men i söder planeras det för en öppning av en ny färjeterminal med Gotlands trafik till sommaren 2016. Detta kommer att kräva kompletterande förbindelsemöjligheter till de södra kustområdena.

Förstärkta stråk

Längs med hela den norra kustlinjen ifrån Västerviks centrum sträcker sig en väldigt viktig och uppskattad cykelväg. Med den husbeklädda höjdryggen på den ena sidan och vattnet på den andra tar man sig snabbt och lätt in till de centrala delarna av staden om man bor i norr. Om man kommer söderifrån saknas vattenkontakten. Man får istället ta sig fram på mindre vägar i villaområden för att ta sig runt de vidsträckta industrierna som ockuperar kustlinjen. Mitt förslag är att förlänga det starka cykelstråk som slutar vid skeppsbron idag. Då vi ser att cykeltrafiken är den snabbaste och mest effektiva transportmedlet på kortare sträckor.

Hasselö som vågbrytare

Hasselö - Västervik

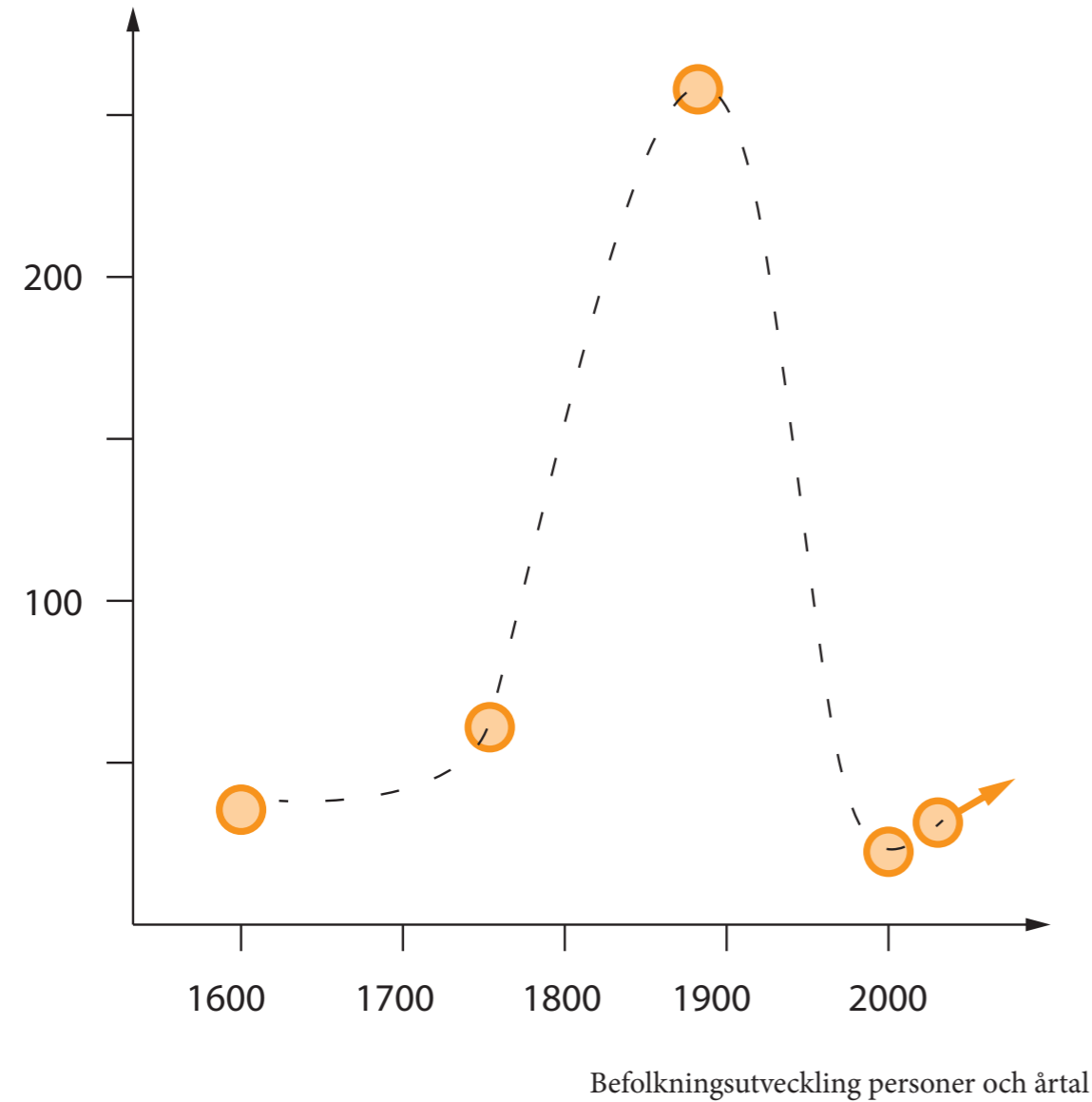
Hasselö och Sladö utgör tillsammans en veritabel vågbrytare. En vågbrytare som skyddar nästan hela skärgården från den vråkande Östersjön. Detta gör att den till ytan väldigt stora skärgården beger sig med relativt lugna vatten. Öarna är en förlängning av fastlandets uppsplittrade natur och följer helt den riktning som motsvarar inlandsisens återtag. Tack vare den ännu pågående landhöjningen tillsammans med människans hjälp har Hasselö och Sladö under 1900-talet vuxit samman. Endast en smal kanal skiljer numera de båda landmassorna åt. Hasselö är en av skärgårdens största öar, dryga halvmilen från norr till söder. Tillsammans med Sladö som är ca två kilometer mäter sig öarna storleksmässigt jämnbördigt med hela Västerviks tätort. Befolkningsantalet är dock betydligt lägre. Det tar ca 20 minuter att ta sig med båt ifrån ön till fastlandet. Det finns två vägar att välja, en mer inomskärs och en utomskärs. Det går reguljär linjetrafik för skärgårdsbefolkningen och turister nästan varje dag. Men då måste man boka minst en dag i förväg och man får åka med i mån av plats.

Historisk bild Hasselö by

Historik - Hasselö

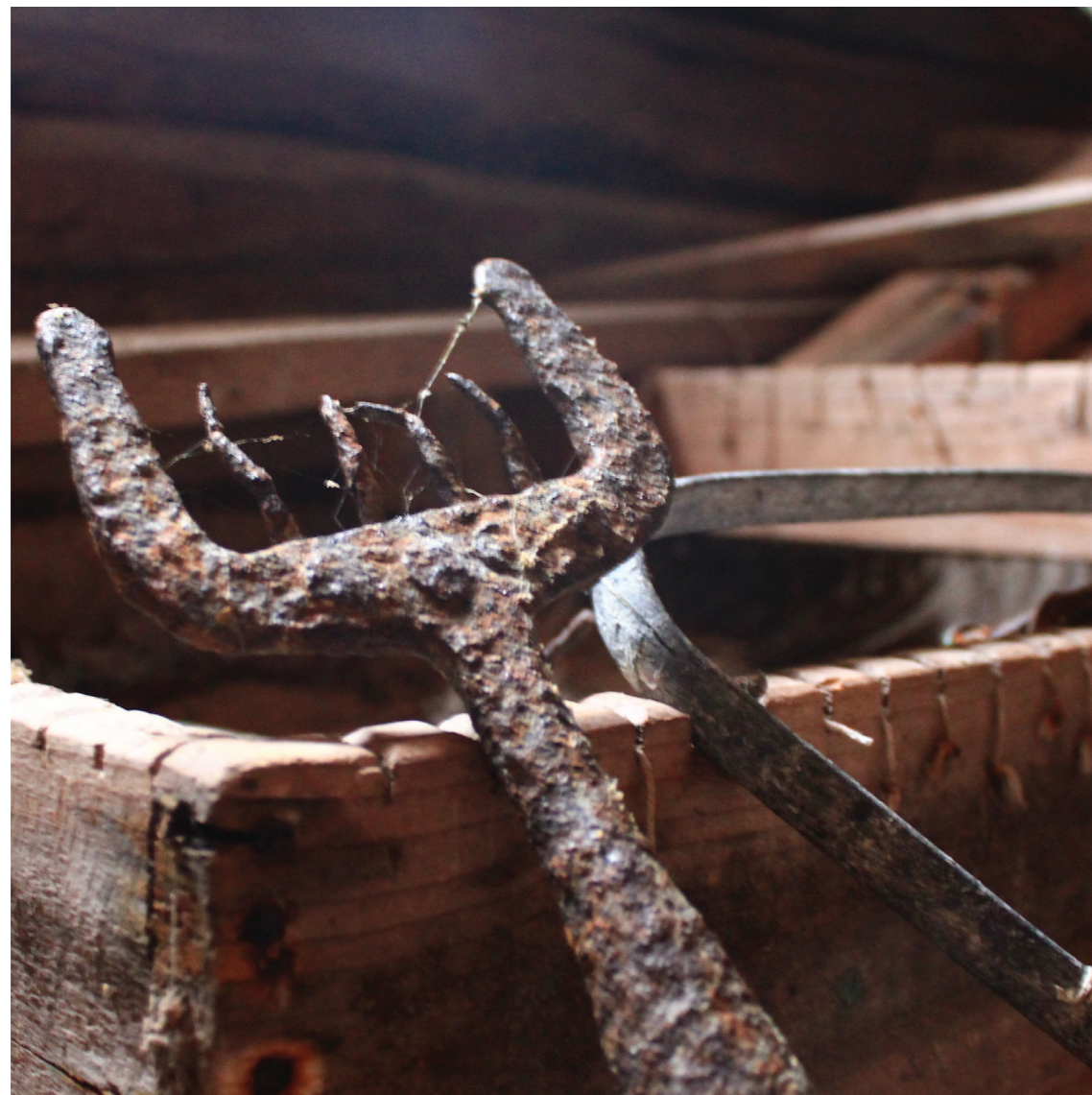
Hasselö har fynd ifrån sten och brånsålder men omnämns för första gången 1429. Då benämns båda öarna Hasselö och Sladö vid namn och med samtida belägg som att de var bebodda. Tillgången till stora betesarealer och rika fiskevatten i bekväm närhet till fastlandet var anledningen till den tidiga bosättningen. Tvåhundra år senare upptogs ön i en boskapslängd som visar att det på den tiden fanns fyra hushåll på ön. 1779 finns det en uppgift om att det bodde totalt 55 personer på ön.

Befolkning

I början av seklet uppgick befolkningen till flera hundra. Då var öarnas invånare självförsörjande med boskapsskötsel, jordbruk och fiske.

I början av 1900-talet uppgick befolkningen till flera hundra. Då var öarnas invånare självförsörjande med boskapsskötsel, jordbruk och fiske. Runt sekelskiftet sjönk antalet åretruntboende till ca 20 personer men den siffran har nu börjat öka igen. Idag kompletteras det traditionella skärgårdsbruket av andra näringar, till exempel turism-, restaurang- och byggnadsarbete.

Äldre ålfiskeutrustning

Fisket på ön

Fisket har genom alla tider varit en viktig näringsgren på ön. Så långt man kan följa kartmaterialet bakåt i tiden, finns sjöbodan utritade nere vid byviken. Man tycks dock inte haft en bod per hemmansägare. Enligt storskifteshandlingarna fanns tio bodar på 18 hemmansägare.

Vare sig storskiftet eller laga skifte har berört fisket. Man har behållit allt vid det gamla. Först med 1880 års fiske statistik kan man få en uppfattning om storlek i fångst. Detta år fanns det 27 strömmingsfiskare registrerade på ön tillsammans med 600 skötar. 1961 kvarstår bara nio yrkesfiskare och inte mindre än 17 binäringsfiskare

I dag finns bara en yrkesfiskare kvar och ett fåtal binäringsfiskare. Men sportfiskarantalet ökar och vattnen i den här regionen anses vara det bästa gäddfiskevattnet i Sverige. Därför har sportfiskerier tagit över och många fisketävlingar anordnas i området.

Överblick av den ursprungliga byn på ön Hasselö by

Traditionella gårdar för jordbruk och fiske

Vägarna och bostadshusen är ofta placerade i gränslandet för olika näringsupptag. Därmed är gårdarna i den gamla fiskebyn fokuserade mot havet och ängarna. Och bedrevs boskapsskötsel och spannmålsodling som på många andra platser på ön placerades husen därmed vid ängskanten. Det här är en placering som är djupt rotad i människans natur och som av många upplevs med en känsla av trygghet.

Skiftesindelning sträcker sig från varje båthus, fortsätter i långa remsor över ön,

Centralt belägen finns än idag en allmänning som sköts av öbefolkningen gemensamt

Den långa bygatan som avslutas med den allmänna bryggan som är den vardagliga mötesplatsen

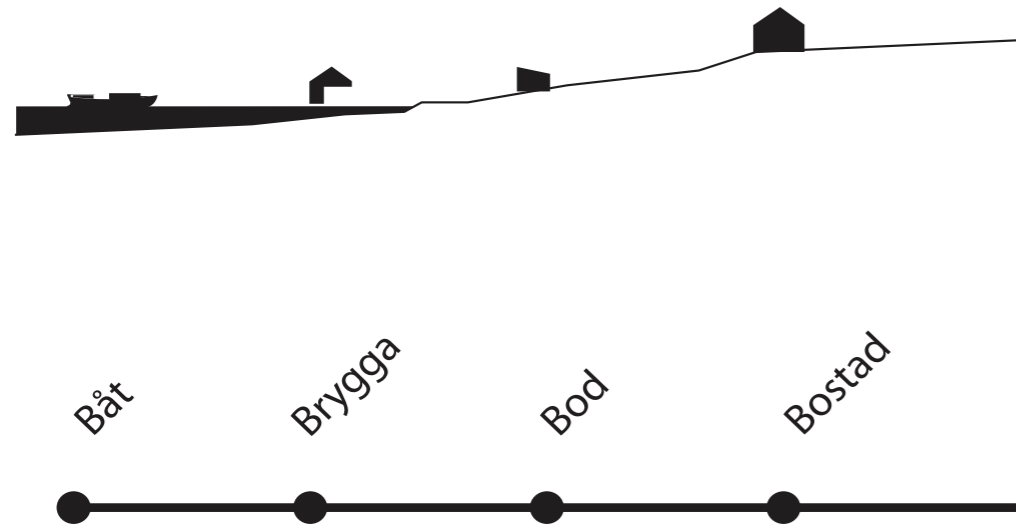
Bryggan kallas Brandbryggan i folkmun för att här finns öns brandbod som samutnyttjas, av alla, lika så öns bykälla där var gård fick hämta vatten i fall av torka.

Byns gårdar ligger enligt tradition uppradade på smala skiften

Skiften

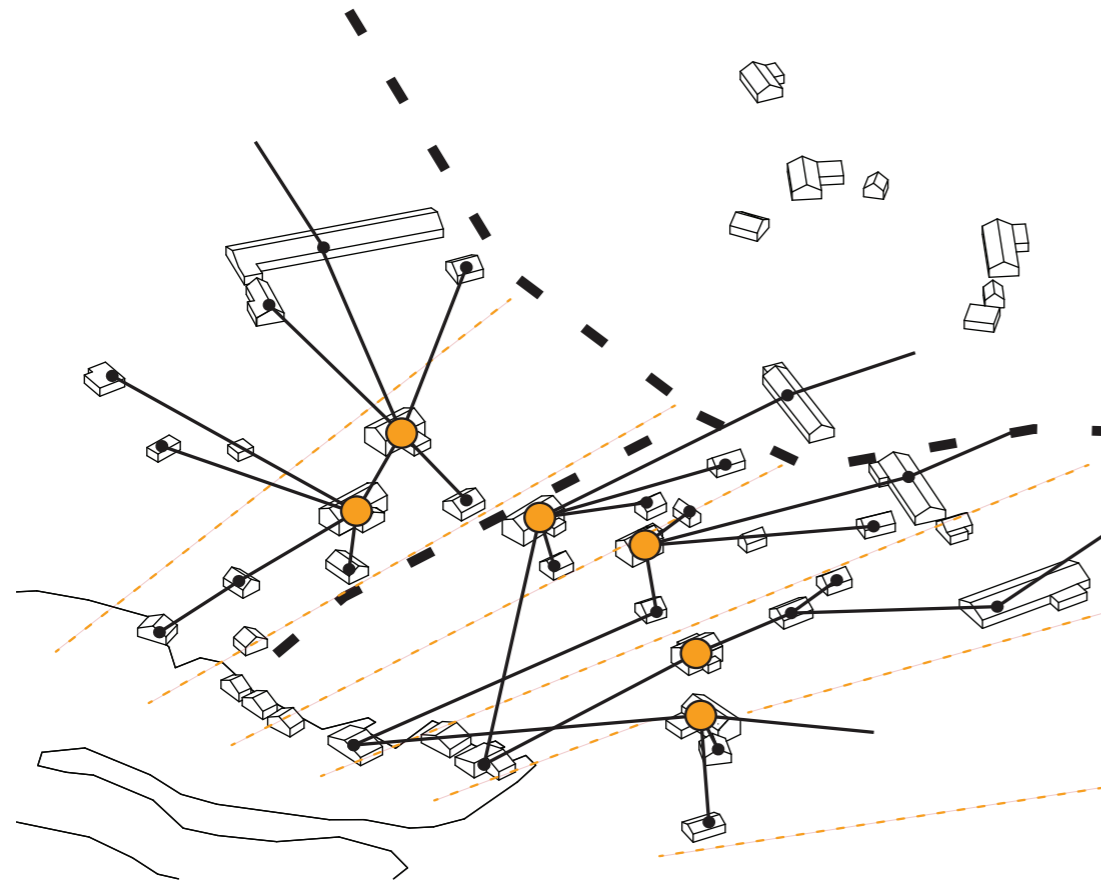
Den traditionella skiftesgården i Hasselö gamla by ligger uppradad på smala skiften som sträcker sig från varje gårds båthus och upp över bostadshusens tomter. Senare fortsätter skiftets sträckning rakt över ön längs ängsmark och den dominerande skogsmarken. Denna indelning hade sin praktiska betydelse då alla gårdar fick likvärdig tillgång till jordbruk, skogsbruk, fiske och jakt.

Kedjan från båt till bostad

Det går inte att nog betona hur viktig båten är för skärgårdsbefolkningen, båten är bokstavligen källan till allt. Den är själva livlinan i försörjningen när det kom till fisket, att flytta boskap för nytt bete, bedriva handel och främst redskapet för att kunna träffa andra människor. Därför var även båtens hus; båthuset också av stor vikt. Dess funktion var främst att skydda båten mot väder och vind men också att förvara alla redskap som båten behövde för sina olika funktioner. Mellan bostadshusen och båthuset fann man övriga typer av bodar var och en med sin specifika funktion.

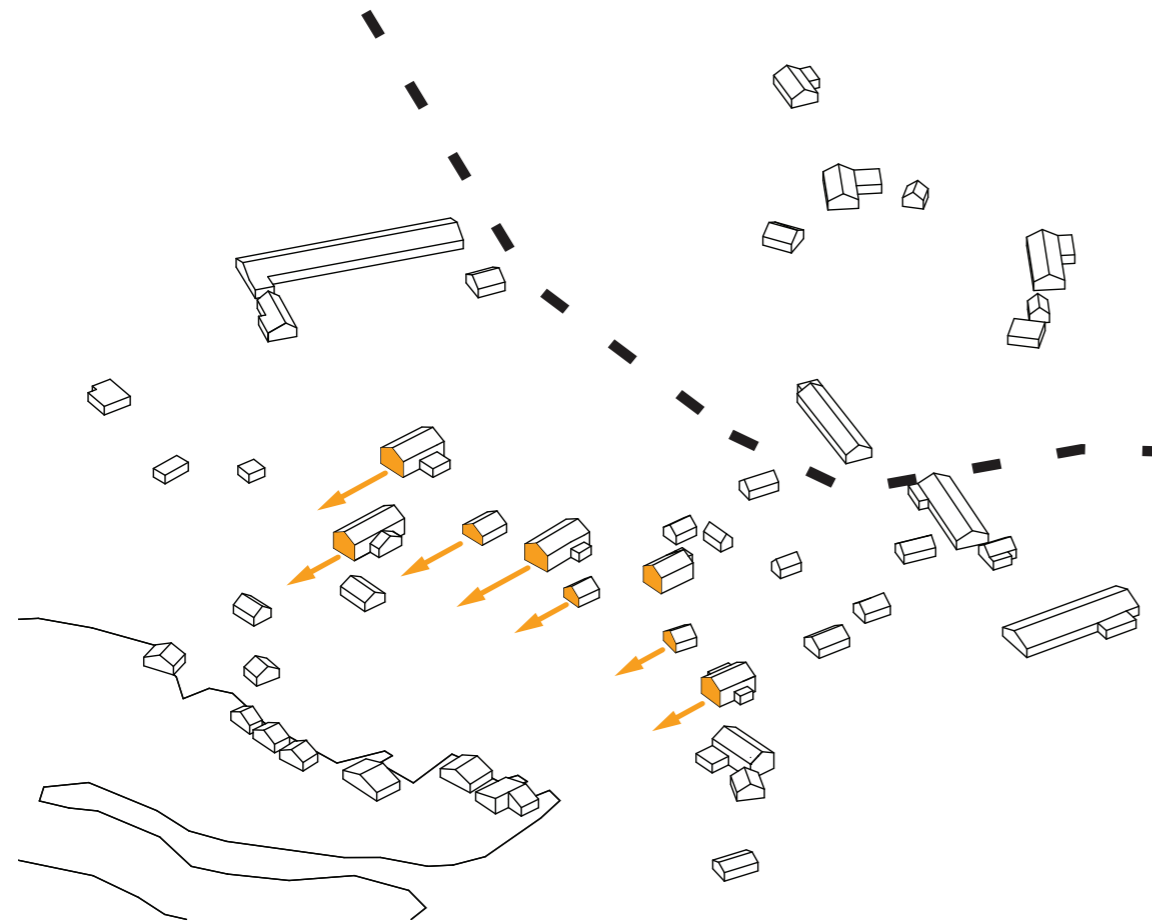
Kedjan av hustyper som binder ihop gårdsstrukturen

De utspridda bodarna och de svaga tomtavgränsningarna skapar en speciell typ av familjär sammanhållning

Knuttimringens utspridda bodar

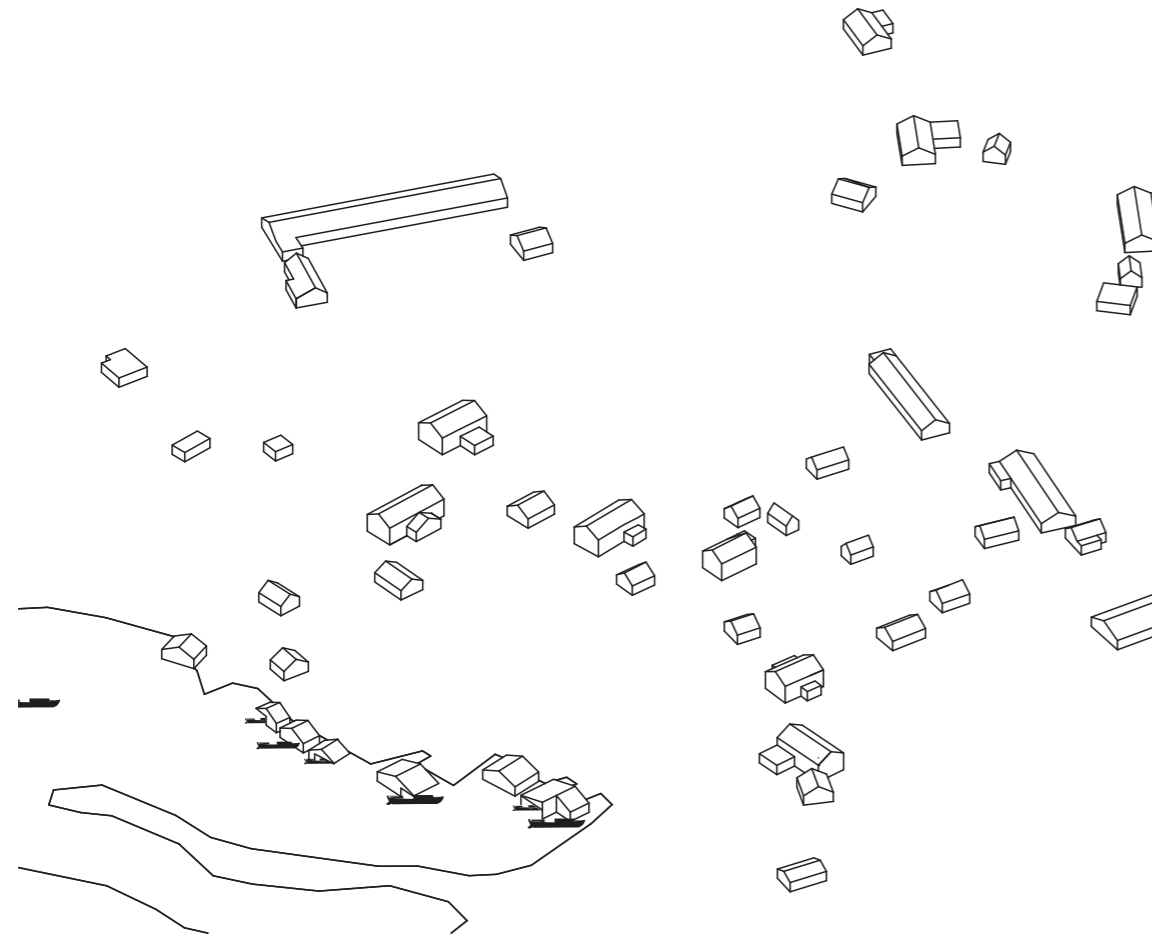
Var gårds bodar är placerade från vattnet upp till den stora byvägen i ett för besökaren till synes slumpartat system. Men de har en egen logik och för de boende är de osynliga linjerna en självklarhet. Bodarna är sammankopplade linjärt men korsar också andra gårdars bodar på vägen. Denna sammankoppling skapar oplanerade möten mellan människor. Vilket under tid har hjälpt till att skapat den täta sociala sammanhållningen mellan byborna.

Gavlarna riktar sig upprepat med sin smala sida mot havet för att minimera underhåll

Gavlarna riktade mot havet

Bostadshusen i den gamla fiskebyn riktar sig med sina smala gavlar mot sjön. Detta kom sig av att man försökte minimera underhållet ifrån den tärande salta havsvinden som slet mest på dessa gavlar. Denna placering med att husen riktar sig med sitt ansikte emot varandra och istället för emot sjön bidrar till ett vänligare samspel mellan huskropparna. Samtidigt skapas istället bredare öppningar emot den för kommunikationen så viktiga sjön, främst sett ifrån vägen och upplevt i det gemensamma rummet.

“Är johansson hemma? - Nej hans båt är borta så han har nog åkt åt stan.”

Båtarna som markör

Genom att helt enkelt titta på de olika båthusen visste skärgårdsborna enkelt vilka som var hemma eller vilka som hade åkt iväg då båtarna stod i båthusen eller inte. De gamla fiskegubbarna kunde till och med höra på motorljudet vilka som åkte förbi även om båtarna passerade utom synhåll.

Konturen av den säregna siluetten av smålandskustens båthus

Båt och brygga

Samspelet mellan båt och brygga sträcker sig långt tillbaka i tiden. Huset är byggt på bryggans stenkistor och taket kragar ut på ömse sidor om bodarna. Under tak förvaras båten på endera sida om ytterväggen.

Båten hissas upp i båthuset, teckning av skärgårdsskildraren sten Regnell

Båten ger en fantastisk möjlighet till förflyttning då havet leder i alla riktningar. Den frihets känslan är svår att beskriva med ord.

Det har länge varit vanligt att hissa upp sina båtar och kanoter under båthustaken. Detta för att slippa underhåll med bottenfärg och för att skydda de viktiga träbåtarna, minska slitage och spara utrymme.

Ingemar Ragnarson, postman , fiskare och taxibåtförare på Hasselö 1950-talet

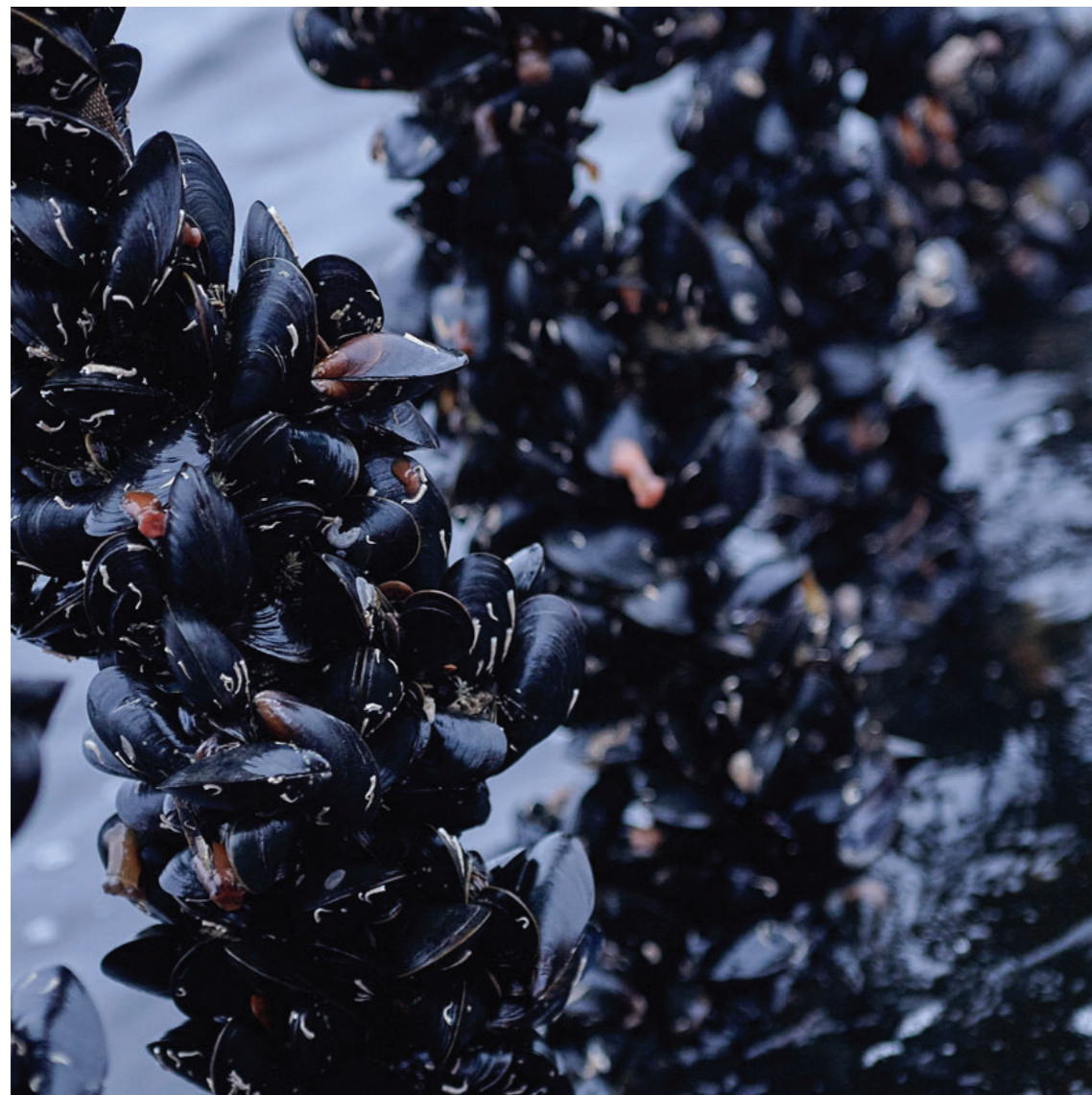
Näringsverksamhet

För att främja ett åretruntboende på ön behöver nya verksamheter utredas. Att skapa nya arbetstillfällen på landsbygden är inte alltid lätt och särskilt inte på en ö utan fasta förbindelser. Traditionellt var skärgårdsbefolkningen mångsysslare och invånarna var vana vid att ha många olika ben att stå på. Men fisket har alltid varit huvudnäringen i skärgården. Tillsammans med extrainkomster ifrån skogen, jakten sjöfarten lantbruket och uthyrning av bodar sommartid.

I mitt förslag har jag utgått ifrån scenariot att fem olika personer kommer att flytta in på den nya gården, i de nya lägenheterna.

- en Musselodlare/Turistguide/Fiskare/Dykare
- en Jordbrukare/Köttbonde/Hästuppfödare/Svampodlare
- en Läkare/Forskare/Distanslärare/ Konsult
- Snickare/Elektriker/Vind- solkraftsmontör
- Journalist/Bloggare/Fotograf/Konstnär

Den näringsverksamheten jag tror och hoppas mest på är den nya musselodlingsverksamheten. Och det är den jag har valt att fokusera på i den första etappen av projektet.

Blåmusselodlings linor

Musselodling

För ca två år sedan under 2014 gjorde Baltic Blue Growth försök att odla musslor inne i Gamlebyviken i Västervik. När resultaten uteblev togs den geografiska databasen GIS till hjälp. Vattnen utanför Hasselö pekades då ut som en lämplig plats. Nu efter två års odling har det visat sig att det blev ett lyckokast. Testodlingen gav hela tio tons skörd vilket var bättre än väntat. Då detta är en ny typ av odling på smålandskusten ska forskare nu göra olika experiment för vad musslorna ska användas till.

Odlingen bedrivs genom att man lägger ut långa linor i havet under 18 månader till 2 års tid. Musslorna som lever naturligt i Östersjön leker i mitten av maj, dess larver lever herefter i öppet hav under 2-6 veckor. Repen sätts ut på riggarna från slutet på maj och fram till midsommar. Musslornas larver fäster vid repen och växer fast. Genom att ta upp näringsämnen som fosfor och kväve bidrar odlingen till en förbättrad havsmiljö. Om man odlar och skördar 1000 ton musslor har man samtidigt fört bort 10 ton kväve och 650 kg fosfor ur havsmiljön.

Provodlingar har påbörjats i Östersjön, bild ifrån den första provskörden

De största producenterna av musslor finns idag i Holland och i Norge och de kan man knappst konkurrera med ifrån Västerviks sida. Dock skulle man kunna servera närodlade musslor på lokala restauranger. Det gör man idag bland annat på Åland. Musslorna blir dock något mindre på östkusten än på västkusten beroende på den lägre salthalten.

Målet med projektet på Hasselö skulle vara att skapa arbetstillfällen i skärgården och ett naturligt kretslopp. När näring som främst fosfor och kväve tillsätts i Sveriges många jord och skogsbruk rinner de senare ut i den känsliga Östersjön. Med musselodlingen finns här ett sätt att återföra dessa näringsämnen till land.

Överflödigt produktion skulle kunna tänkas ingå i ett kretslopp där musslorna även används till djurfoder. Främst till foder för fiskar, värphöns och kycklingar men även en användning till kreatur och som jordförbättringsmedel skulle kunna testas.

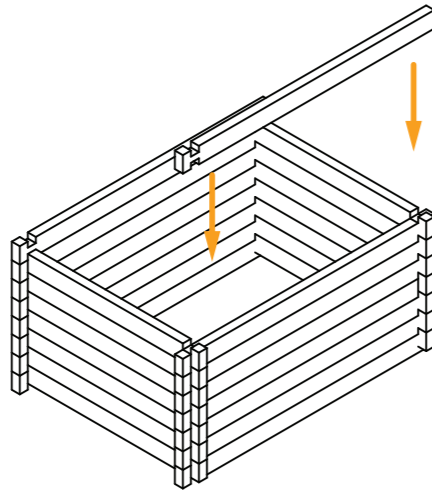

Slätknut

Äldre träbyggnadstekniker

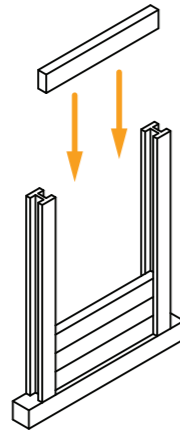
Det långsamt växande skärgårdsvirket var av stor efterfrågan till byggnadsdetaljer och till båtindustrin i Västervik. I synnerhet eken som tidigare hade skeppats till Stockholm var särskilt lämpad för detaljerna till skeppen.

Numera är det dock inte längre lönsamt att avverka och sälja virke ifrån öarnas skogar då transportkostnaderna överstiger de låga virkespriserna. Därmed har projektet kretsat kring möjligheten att kunna förädla virkesråvaran på plats. Inspirationen har hämtats ifrån den lokala byggnadstekniker och byggnadstraditioner.

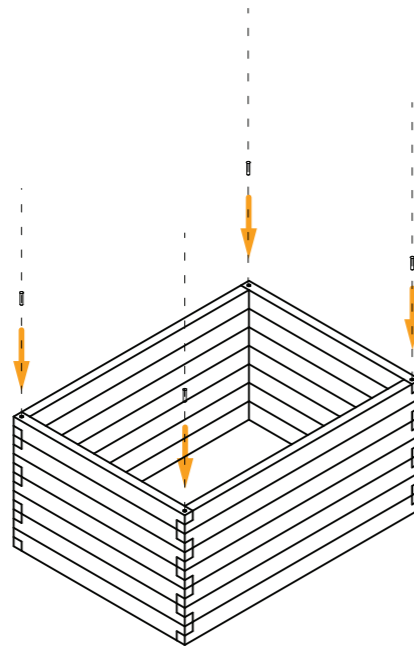
Knuttimring

En äldre träbyggnadsteknik som i Norden är känd sedan 800-talet. Man sammanfogar stockar med uthuggna hak, knutar och sedan staplas på varandra. Där denna teknik är vanlig byggs i regel många mindre stugor i ett kluster på boplatsen.

Skiftesverk

En äldre träbyggnadsteknik från minst 1000-talet, som möjliggör användande av relativt korta plankor, vilket är en fördel i områden som saknar högväxt barrskog. Väggar i skiftesverk består av liggande, grova plankor som är infällda i stolpar med spår. Skiftesverk förekommer främst i södra Sverige och upp längs med smålandskusten, samt även på Öland och Gotland. Denna teknik förenklar tillbyggnad av befintliga hus. Därmed blir dessa hus oftast större än de knuttimrade husen.

Slätknutar

Också en gammal träbyggnadsteknik men blev i synnerhet vanligare i slutet av 1800-talet när det blev populärt att förse husen med brädpanel och då blev knutar utan knutskallar, så kallade slät och laxknutar vanliga. En extra plugg användes ibland för att hjälpa till att hålla fast stockarna i hörnen.

Havets syreproduktion

Något som kanske inte alla tänker på är att havet är vår främsta stora källa till nytt syre. Nettoproduktionen av vårt syre på jorden är proportionell mot uppbindningen av kol i fotosyntesprocessen. För varje ton kol som binds frigges 2,67 ton syre. Med hjälp av detta samband beräknar vi hur mycket syre som produceras i olika miljöer. Därmed beräknar man att havets alger står för ungefär hälften av vårt dagligt producerade syre, resterande hälft produceras på land, främst i våra täta skogar. Främst regnskogsområden står för den i särklass största produktionen av syre på jorden, men här lever även fler organismer och här pågår fler biologiska processer som konsumerar syre. Generellt är skillnaderna i luftsammansättning mellan geografiska områden mycket större på land än vid haven. Därmed har områden med ett ständigt inflöde av ny luft ifrån havet en stabil källa av frisk luft rik på syre och en i övrigt jämn sammansättning.

Luftföroreningar

Luftföroreningar i våra tätorter är fortfarande så höga att de orsakar skador på människors hälsa, växtlighet och kulturföremål. Under de senaste decennierna har trenden varit positiv när det gäller vissa luftföroreningar, medan man för andra inte kunnat se någon direkt förbättring. Utsläppen av partiklar måste minska, främst från vägtrafik, arbetsmaskiner, vedeldning, liksom utsläpp av kväveoxider och flyktiga organiska ämnen. Minskning av användandet av dubbdäck i tätorter bör genomföras och en starkare reglering av sjöfarten samt industrin.

Luften och solens hälsoeffekter

I sökande efter nya vapen mot infektioner har vissa forskare tittat närmare på olika sjukdomsförebyggande metoder från förr. En av dem är att utnyttja de positiva hälsoeffekterna av solljus och frisk luft. I England ordinerade läkaren John Lettsom redan på 1700-talet havsluft och solljus till barn som led av tuberkulos. Även kirurgen George Bedington lade på 1800-talet märke till att de som arbetade utomhus, t ex bönder och herdar, var mindre mottagliga för sjukdomen än de som mestadels vistades inomhus.

Florence Nightingale blev även hon känd för sina innovativa metoder på mitten av 1800-talet när hon vårdade brittiska soldater. Hon rekommenderade att "luften i sjukhussalen skulle hållas lika ren som den yttre luften utan att fördenskull kyla ner patienten." Hon menade att ljus var näst efter frisk luft det som var nödvändigast för patienten. Och "att det icke var endast ljus, utan omedelbart solljus, som de behöfva." Många på den tiden

trodde även att man kunde få positiva hälsoeffekter av att hänga ut lakan och kläder i solen. Vilket vi idag vet fungerar då solens strålning tar död på majoriteten av de bakterier och mikrober som orsakar luftburna infektioner. Mycket har hänt sedan 1800-talet, men moderna studier konstaterar liknande resultat. En studie i Kina visar en koppling mellan dåligt ventilerade studentboenden och en ökad andel luftvägsinfektioner. Världshälsoorganisationen, WHO rekommenderar faktiskt naturlig ventilation eller att uteluft kan strömma igenom en byggnad som ett effektivt sätt att minska infektionsrisk.

Det brittiska försvaret har även gjort studier på kombinationen utomhusluft och skadliga bakterier vid ett eventuellt biologiskt vapenangrepp av London. Experimentet utfördes nattetid då solljus dödar dessa bakterier. Men efter två timmar hade bakterierna utsläppta utomhus dött även nattetid. Medans samma utsläpp av bakterier i ett slutet kärl hade överlevt. Uppenbarligen finns det någonting i utomhusluft som dödar skadliga bakterier, men man har ännu inte helt kunnat kartlägga vad det är.

Skogens positiva hälsoeffekter

Att utsikter mot grönska och att vistas i gröna miljöer har en positiv effekt på hälsan är ingen hemlighet för de flesta. Men på senare tid har det genom flera nutida projekt både i Sverige och utomlands blivit allt tydligare att vi måste förstå naturen som en viktig och nästintill ovärderlig resurs för vår hälsa. Att använda skogen som ett medel för en förbättrad levnadsmiljö och sociala värden behöver inte motarbeta skogens värde som en materiell resurs. "Skogen som social resurs är en av hörnstenarna i skogsvårdslagen, jämte sådant som skogen som bärande av biologisk mångfald och materiell resurs." En av de viktigaste enskilda faktorerna för en effektiv miljö för återhämtning är hög trädålder. Det finns en viss risk för konflikt då en markägare strävar efter en hög virkesproduktion. Men en hög virkesproduktion kräver till en viss del just en hög trädålder. Och sammantaget med de positiva effekterna av skogen som en mental återhämtare är de ekonomiska förlusterna försumbara. Man kan spara en stor mängd vild skog avsedd för rehabiliteringsmöjligheter, utan att det medför en stor förlust för markägaren. Inte minst skulle förlusten bli minimal om inte en ren inkomstkälla ifall markägarna blev mer medvetna och började se skogsmiljön som en resurs.

Skogens hälsosama bakterier

Att uppehålla sig i en naturligt vild gammal skog är inte bara bra för den mentala hälsan, det ger också vinster för den rent fysiska hälsan. En vistelse i skog och mark ger även en ökad fysisk aktivitet, men det har också effekten att det förebygger mot allergier. Allergier blir ett allt vanligare hälsoproblem i våra urbana liv. Fler och fler studier visar att ju längre bort vi kommer ifrån naturen desto svagare riskerar vår motståndskraft bli mot olika former av allergier. Vi har helt enkelt för lite kontakt med de goda bakterierna som finns i överflöd i skog och mark. Den vilda skogen är den miljö som i särklass har den högsta koncentrationen av bakterier i vår omgivning. Och bland dessa bakterier, som är ett resultat av en biologisk mångfald, hittar vi nästan uteslutande arter med goda hälsoeffekter på människan. När vi kommer i kontakt med dessa bakterierna blir vi mer motståndskraftiga mot sjukdommar och allergier. Mycket vistelse i skog och mark kan kompensera för de viktiga bakterier vi går miste om när vi bor i ett urbant samhälle. Att andas in luften i den bakterierika miljön, att fysiskt röra vid växter, träd och stenar, samt äta egenodlade grönsaker som fortfarande har mineraler kvar i sitt skal från jorden skapar bättre förutsättningar för att bygga upp en motståndskraftig bakterieflora i kroppen.

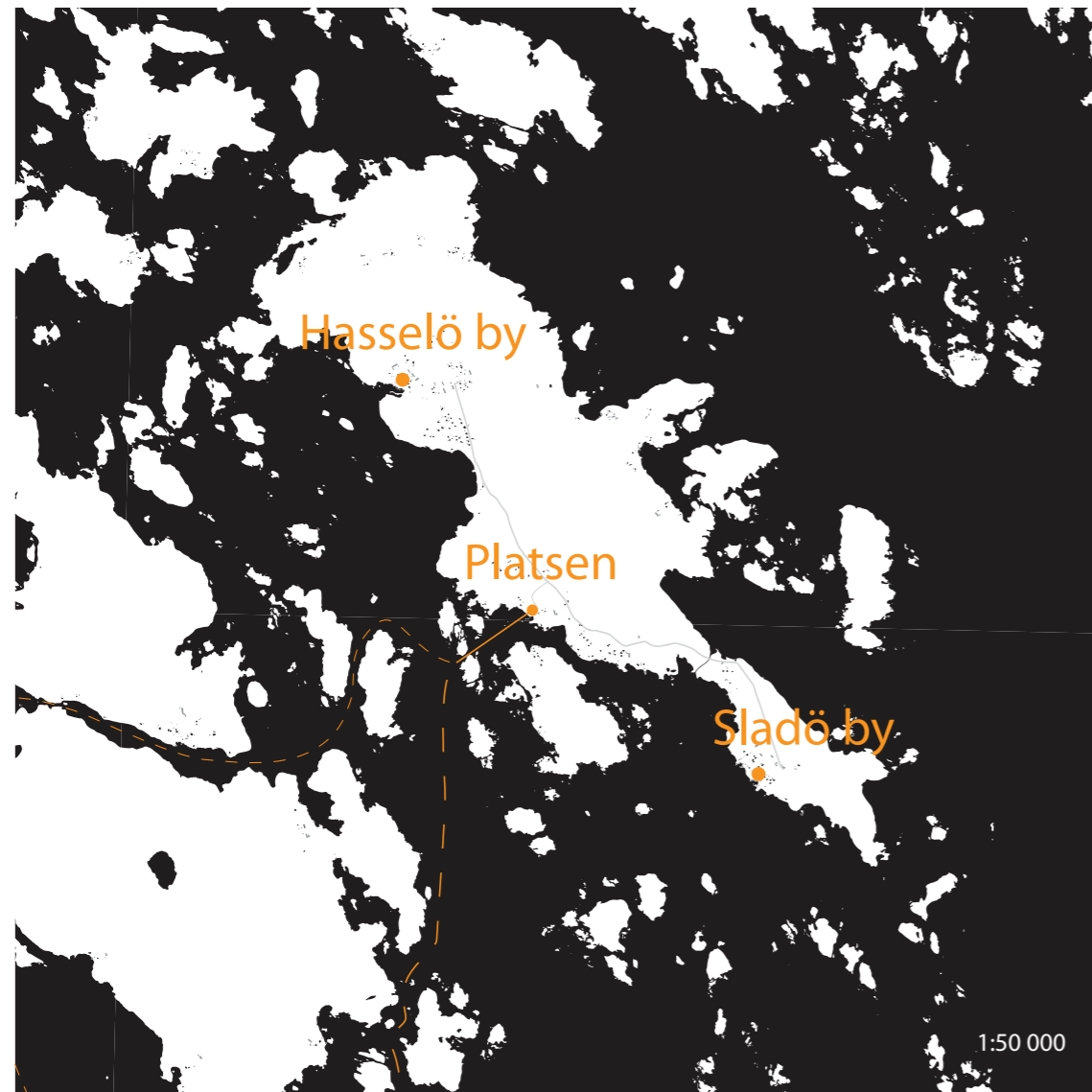
En nomadisk värld

Filosofin av att leva i symbios har bl a beskrivits av den japanska arkitekten och tillika grundaren av metaboliströrelsen Kisho Kurokawa. Rörelsen blomstrade i 1960-talets Japan när pendlingsavstånden in till städer som Tokyo växte sig så långa att små övernattningskaplar började bli vanliga hos affärsmän som inte hann ta sig hem efter en arbetsdag. Rörelsen är starkt influerad av den buddhistiska filosofin och är dynamisk, fri och lätt, det är filosofin av nomaderna i den nya tidsåldern.

Det menas att i ett samhälle lever människor vid fasta platser med en viss typ av territorialitet och där vi skapar gränser och neutrala zoner för att undvika konflikter. I sådana samhällen av likartade stängda grupper, blir det viktigt att inte bryta gränser till andra eller störa interna regler. Det här är världen av samlevande protektionistiska samhällen.

Men idag menar Kurukawa att vi lever i ett samhället av “homo movens”, den flexibla människan som har lärt sig värdet av anpassning, utbyte och upptäckter. Vår värld utvecklas av en mångfald, skillnad i ideologier, kulturer och grader av ekonomisk och teknologisk utveckling. Ett samhälle av symbios är en pluralistisk värld där varje person kan uppvisa sin egen identitet, där många olika kulturella sfärer existerar tillsammans. I den här situationen blir människors känsla av identitet väldigt viktig.

För en inte alls så fjärran tid sedan levde större delen av den mänskliga befolkningen i ett nomadiskt samhälle. Än i dag när en nomadisk grupp rör sig på slätten och plötsligt slår sig ner. Blir de utan tvekan bortkörda och behandlade som ett band av demoner om de inte skulle ge några tecken på sina intentioner. I en nomads liv är det väldigt viktigt att signalera vem du är varför du kommit och att du inte vill någon illa.

Översiktsplan

Platsen och uppgiften

Det är 20 stycken nybyggda skärgårdslägenheter som det planeras för på den nyförvärvda tomten på Hasselö. Tomten ligger belägen på läsidan, dvs västsidan av ön, precis som och mittemellan öns gamla fiskesamhällen, Hasselö och Sladö by. På platsen finns etablerad åkermark, skog och en strandrämsa med ett båthus. Öns nord- sydliga livsnerv, byvägen passerar rakt förbi gården. Turbåten passerar även den platsen men ca 80 meter från stranden då den inte kan gå in till det gamla båthuset då detta numera nästan står på land. Det är åretruntbostäder som det planeras för, med målet att förlänga vistelsesäsongen för de boende. Ett förslag till boende som passar in i den genuina skärgårdsmiljön ska tas fram. Olika faktorer ska undersökas om vilka faktorer som är viktiga för att ett permanent boende på en ö i skärgården ska fungera.

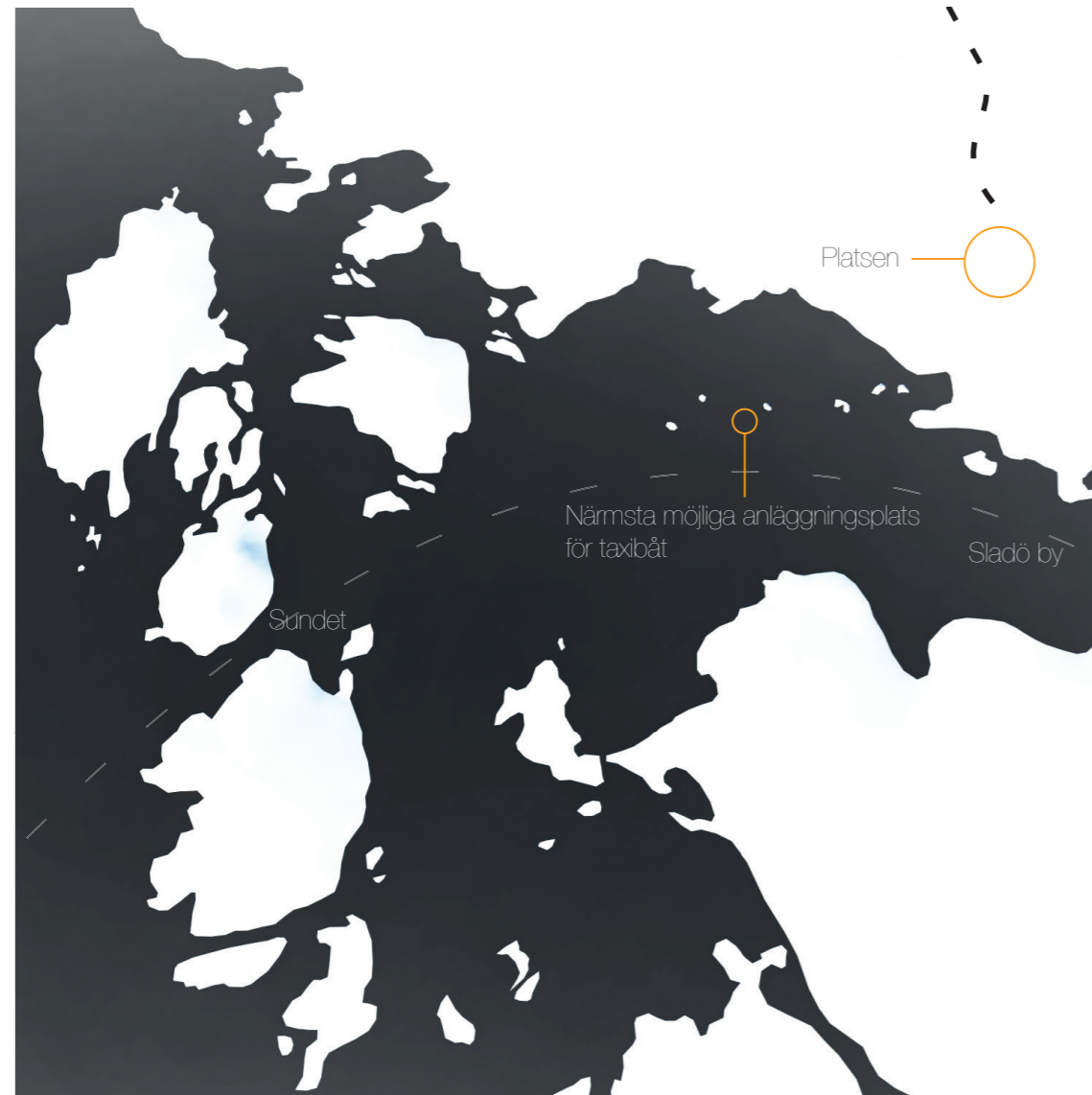
I min tolkning av den här uppgiften har jag kommit fram till att utbyggnaden bör göras i flera steg. Där steg 1 kommer innefatta 5 lägenheter i det första steget. I projektet har jag försökt att arbeta fram en flexibel struktur som kommer att kunna ha flera olika användningsområden.

Placeringen på tomten

Det normala byggnadsskicket på landsbygden ämnade att byggnader placerades på mark som inte gick att odla, exempelvis på hållmark eller mycket stenig mark. Närheten till näringsomfånget var också väldigt viktigt.

Den specifika platsen på den stora tomten är vald i enlighet med det gamla sättet att placera sina byggnader. Platsen grän-sar till en ängsmark och skogsmark. Samtidigt som båten och uppsikten över havet här är inom räckhåll.

Man kan ta sig till platsen via en skogsväg eller med båt.

Ny brygga byggs, för att taxibåt eller räddningstjänst ska kunna lägga till. Axeln är riktad mot sundets inlopp för att man ska ha en god överblick och kunna tajma båten enkelt på morgonen.

En trappa och en ny brygga adderas på land, blir ryggraden för de kommande modulerna.

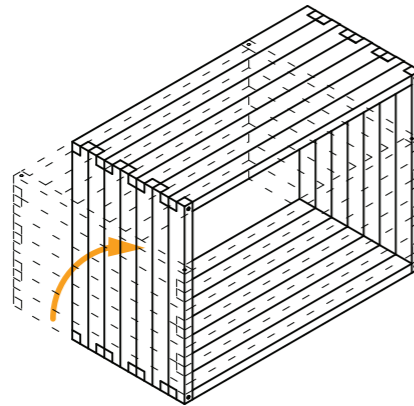
Tomtindelning enligt skiftesprincip, de nya bostäderna tar del av siktlinjen mot sundet.

Det kommande förslaget

Det slutgiltiga projektet bör syfta till att lyfta traditionen in i nutid. I sina drag ansluta till skärgårdens typologi och byggnadstradition. Med det lokala båthuset som förebild skulle ett långt båthus med fördel kunna sträcka sig ut över vattnet då viken är väldigt grund. Sadeltak, väderbitna fasader, orörd skog och trånga mellanrum är starka karaktärsdrag i området. Anslutningen till kustsamhällets struktur ska vara huvudfokus. Genom studier av den formbildande kedjan från båt, till brygga via bodar och bostadshus bör projektet ta sin fysiska form. Där en betydande vikt ska beläggas den för skärgårdsbefolkningen livsviktiga båten.

Bod och Bostad

De modulbyggda bostäderna, eller små stugorna, ska byggas med en additiv funktion. Alla moduler bör ha samma mått och bestå av en uppsättning komponenter. Bostäderna kopplas an med en mindre sidogata som blir en semiprivat zoon på den stora bygatan. En varierande uppsättning rum adderas till varje familjs enskilda behov. De små klusterformationerna som bildas är tänkta att ha ett inre samspel sinsemellan. Samtidigt som de med hjälp av varandra skärmar av och skapar ett inre atrium. Denna atriumgård kan fungera som husets centrala punkt, matplats och vardagsrum. Visuella kopplingar i den privata delen av bostaden är önskvärt. Mellan kök, barnens lektrum och arbetsrum skapas fria siktlinjer. Fokus ligger på att uppnå en högre grad av utomhusvistelse. Rummen bör vara frikopplade ifrån varandra enligt bodprincipen för att uppmuntra utomhusvistelse. Uppmuntran till att röra sig i de öppna utomhusrummen bör beaktas. Vikt bör läggas vid formgivning av de gemensamma ytorna utomhus. Gestaltning av gångvägar till kontor, gemensamhetsytor och övriga bodar bör ges en extra tanke.

Roterat knuttimmer för att uppnå adderande skiftesverksprincip

Koncept

En roterad kombination av den liggande knuttimringen och det stående skiftesverket. Ger möjligheten att enkelt kunna bygga till bostaden som i skiftesverk, samtidigt som man tillåts använda de längre stocklängderna och möjligheten till att enkelt kunna plocka ner och flytta bostaden.

Konstruktion

Genom att addera kompletterande stålförstärkningar i konstruktionen ges en större frihet i byggnadens utformning. Stållramar i kombination med balkar och stålvaror ger ett starkare och lättare system som möjliggör att lyfta huskroppar ovanför känsliga naturmiljöer. En heltäckande glasskiva täcker de mest väderutsatta gavlarna för att minimera underhåll.

Ett stort tack till:

Bengt Andersson Solidö, Hans Grytt, Lotti Jilsmo, Sveriges Lantbruk-
suniversitet, Christer Malmström, Tomas Tägil, Lunds Universitet,
Claes Dymling, Alexander Carlén, Ida Olsson, Olof Nimhed, Västerviks
Kommun, Västerviks Bostadsbolag, Västerviks Museum, Kulbacken

Intervjuer:

Bengt Andersson, Solidö skärgårdstrafik, bofast Solidö
Hans Grytt, Arkitekt, pensionär, deltidboende Hasselö
Claes Dymling, Båthusentusiast, författare och fotograf
Lotti Jilsmo, Landsbyggsutvecklare, Västerviks kommun

Litteratur:

1. WWF. Urban solutions for a living planet. 2012. s.3
Intercultural architecture - the philosophy of symbiosis -
Kisho Kurokawa, 1991 London
Finn Werne (1993) Böndernas bygge - Traditionellt byggnadsskick
på landsbyggden i Sverige. Tryckt i Italien:
Förlags AB Wiken
Claes Dymling (2009) Båthuset - I svenska och finska
skärgårdar. Stockholm: Dymlings

Internet:

- <http://www.dezeen.com/2015/06/11/tadao-ando-newyork-city-152-eliza-beth-street-manhattan-nolita-sumaidakhurana/>
2. WWF Sweden. "Living Planet Report 2014 - så mår planeten jorden".
2014
<http://www.flundra.com/page.php?sub=1&catId=1&pageld=13>
<http://www.vastervik.se/>
Luften i Sverige - Luftkvaliteten i tätorterna
<http://www.naturvardsverket.se/luftkvalitetenitatort>
Frisk luft och solsken – naturlig antibiotika?
Watchtower online Library, <http://wol.jw.org/sv/wol/d/r14/lp-z/102015086>
 3. <http://www.wwf.se/vrt-arbete/ekologiska-fotavtryck/living-planet-report-2014/1580088-living-planet-report-2014-s-mr-planeten-jorden>
 4. <http://www.slottsholmen.com/vastervik/tjust-skaergard>
<https://sv.wikipedia.org/wiki/Tjust>
https://sv.wikipedia.org/wiki/Sankta_Gertruds_kyrka,_V%C3%A4stervik
ANTIKVARISKT PLANERINGSUNDERLAG SLOTTSHOLMEN 1, VÄSTERVIK
KULTURMILJÖ-OCH STADSBILDSANALYS // VOLYMSTUDIE // GESTALTNING-
SPRINCIPER
<https://norah4history.wordpress.com/environment/landrise-landhojningsvensk-text/>
VT: <http://www.vt.se/nyheter/vastervik/succskord-formusselodling-om4121522.aspx>